LEV VOJTĚCH

BRÁNA NA VÝCHOD



PODKARPATSKÁ RUS

Cena Kč 2·80

VOJTECH LEV

BRÁNA NA VÝCHOD

(KARPATSKÁ RUS



Vydal Tiskový výbor

československé sociálně demokratické strany

dělnické v Praze

V Praze 1920

Vytiskla Lidová knihtiskárna J. Skalák a spol. v Praze II., Hybernská ul. 7

Karpatská Rus ~~Právo~~ Vše Právo lidu

29. 7. 20 30. 7. 20 1. 8. 20 2. 8. 20 3. 8. 20

ÚVODEM.

Když Rakcusko-Uherská monarchie po převratu říjnovém r. 1918 zmizela z areny dějin a my jsme počali budovati svůj stát, po prvé zraky naše jaly obraceti se okolo sebe, na dosud nevytýčené, ale námi již za války myšlené hranice nově zrozeného našeho státu. Tehdy v prvých dobách po převratu byli jsme příliš událostmi překvapeni, oslněni mocným paprskem štěstí své samostatnosti a konečně nebyl nám všem sběh událostí, jejich příčiny a původ tak jasny jako dnes, kdy možno vše střízlivě posuzovati, že věřili jsme upřímnosti a přátelství vítězné čtyřdohody, aniž bychom do šťastných chvil připustili myšlenky pessimismu.

Přes to však, že ze západu přicházeli k nám lidé — naši i cizinci — přinášejíce sliby, vzbuzující nekonečné a nejvyšší naděje, přece jen zmocňovala se nás úzkost nad obtížemi, jež bude nám nutno překonati, aby náš stát, ležící uprostřed rozžhavených kleští poražených národů, mohl býti upevněn a mohl se hospodářsky rozvíjeti. Domnělí přátelé — Francie, Anglie a Amerika — byli příliš daleko, než abychom mohli se o ně opírati, Italie přílišných sympatií k nám právě nepociťovala — což se také později, po půl letě, zřejmě ukázalo.

Nemohli jsme také klásti velkou důvěru v dravý a žravý kapitalism západní Evropy a Ameriky, který ví-

ězství válečné považoval za vítězství svoje a činil vůči-hledě rozsáhlé přípravy k hospodářskému ovládnutí jak poražených států, tak zejména států nově utvořených. U těchto jmenovitě rozhodil sítě své nenasytnosti, hřeše na tak zv. »vděčnost osvobozených národů«.

Záhy již seznali jsme, že dáti se v ochranu západu znamená vrhnouti se do náručí dravce. Ze všech nově vzniklých států ve středu Evropy byla naše situace nejobtížnější. Neměli jsme moře, ona potřebná, široká vrata do světa, byli jsme obklopeni státy, jež nám nikterak nepřály. Veliké Rusko, kamž po desetiletí obracely se zraky a upíraly touhy tří generací, mělo samo doma co dělat, aby ubránilo se proti protirevolučním hordám Denikinovým, Judeničovým a zákeřnosti mocného a bohatého evropského kapitalistického západu, který neštítil se žádných prostředků k zničení a potlačení velké ruské revoluce. A konečně nešťastným svedením našich legií politikou buržoasního nacionalismu, proti revolučnímu Rusku, jsme si toto znepřátelili, takže zápal, s jakým jsme počali budovati svůj stát, byl opravdu obdivuhodný.

V těch dobách po prvé vyslovováno bylo jméno: *Karpatská Rus.** A také na to jméno počaly se chytati naše nevyslovené, do té doby, ale všeobecně cítěné naděje: *Toť země, která nás přiblíží k Východu, která nás přiblíží k moři, která nás přiblíží k Rusku!* Proto přivítáno bylo s radostí rozhodnutí Národní Rady Karpatoruské prohlašující, že přejí si žíti ve státním svazku republiky československé. Na základě dobrovolného připojení jiho-

* Přes to, že oficielní název zní Podkarpatská Rus, užívám výslovně a důsledně označení Karpatská Rus. Celá země až na nížiny při Tisze leží v karpatském pohoří, Rusové bydlí po většině v Karpatech (nikoli pod Karpaty), dole v nížinách bydlí Maďaři a Rumuni a konečně je to kratší a i případnější pojmenování

západních Rusínů podle smlouvy mezi hlavními a přidruženými mocnostmi a Československem, podepsané v Saint Germainu dne 10. září 1919 a podle ústavní listiny československé republiky, ze dne 29. února 1920, stalo se samosprávné území Karpatské Rusi nedílnou součástí našeho státu, které bude nadáno nejširší autonomií slučitelnou s jednotností republiky československé. A tak stalo se skutkem něco, co rázem situaci našeho státu obrátilo v jinou stranu — *na východ*. Táhlým, úzkým cípem, jímž Karpatská Rus hranice republiky protáhla, nebylo sice získáno strategického zaokrouhlení, ale získáno něco velmi cenného — *most k východu*.

Jaká je to země? Jaký národ ji obývá? Je úrodná, bohatá?

Nepřeháním, napíši-li, že 90 procent našich lidí Karpatské Rusi neznalo, že 90 procent našich lidí kladlo si tyto otázky, na něž nikdo nedovedl dáti odpovědi. Naše knihy nám vypravovaly velmi málo, téměř nic o Karpatské Rusi a jejích obyvatelích. Když vzpomněli jsme si na Uhry, vždy zaplcuklo nám srdce pro Slováky. Třeba že i Slováky málo jsme znali, patřily jim aspoň naše sympatie, psalo se o nich, *Björnson* na jich neblahý osud upozornil Evropu, poslanec dr. Fr. *Soukup* v bývalém rakouském parlamentu zahřímal do svědomí Evropy proti maďarské hegemonii, páchané na Slovácích — ale o Karpatské Rusi se nevědělo. Nám se zdály býti Karpatorusové příliš vzdáleni teritoriálně i národnostně, Malorusové v Haliči (Lemkovci) se o svoje pobratímce nestarali, od Rusů-Ukrajinců dělila je nepřekročitelná zeď — říšské hranice — a tak Karpatorusové hynuli...

Napsal jsem tuto knížku proto, abych upozornil československý národ na nešťastnou slovanskou větev, na nešťastnou zemi Vím, že bylo by potřebí napsati knihu obsáhlejší a dokonalejší. Tyto řádky jsou pouze letmým načrtnutím dojmů člověka, který hnán touhou poznati

tuto nám neznámou zemi a přece příbuzný národ, vzal hůl a tlumok, a vydal se na cesty pod Karpaty.

Kdybych měl možnost, zahřímal bych do všech koutů civilisovaného světa a ukázal bych na tento kout ve střední Evropě, kde maďarskou »zásluhou« stalo se něco, co dnes lze nazvati monstrem Evropy. Žije tam národ, téměř úplně negramotný, s ubohou, téměř žádnou kulturou, a to životem takovým, že žalno vzpomínat. Žel — nemám té možnosti a proto alespoň louč, kahánek, lampičku chci rozžehnouti, paprsek vrhnouti a posvítiti na tento kout Evropy, kde neštěstí se usídlilo a zločin byl domovem...

Neznámá země.

Slova: Karpatská Rus, jsme před válkou snad ani nikdy neslyšeli. Teprve v poslední době, před zhroucením se Rakousko-Uherska, když potlačení středoevropští národové zahraniční revolucí a podkopnou činností proti Rakousku s plnou vehemencí vystoupili se svými požadavky před forum světa, zalehla teprve k nám o Karpatské Rusi poněkud určitější zmínka. Před tím, jen kdysi čítali jsme, že v severovýchodním cípu Uher žije národ, větev slovanského kmene, ale málo kdo dovedl nám o ní říci něco bližšího.

Když Rusové v zimě r. 1915 vnikli hluboko do Karpat, téměř až k samým rovinám uherským, když obsadili velké město v karpatském kraji Marmaroš Sihoť, teprve počaly do veřejnosti proskakovati zprávy o Karpatských Rusech, jako o samostatné národnosti.

Upozornili na sebe svými až skoro odvážlivě projevovanými sympatiemi ruskému vojsku. Národ, který staletí ležel ve mdlobách, ubit neslýchaným tyranstvím a národnostním útlakem se strany vládnoucího národa maďarského, jako zázrakem ožil pojednou při objevení se ruských vojáků, v nichž poznal své pokrevní bratry. Jako když napije se živé vody, když uslyšel z úst ruských vojáků hlaholiti mluvu, jíž rozuměl, znějící sladce, mile, tak podobné jeho řeči, kterou on hovořil ve vesničkách mezi karpatskými stráněmi!

To byl mocný činitel, mající nemalý vliv na další běh událostí v Karpatské Rusi. Avšak sympatie, které karpatský lid ruskému vojsku za jeho pobytu v Karpatech projevil, odměňovalo Rakousko způsobem nejvýš krutým. Guillotina, persekuce, bílá hrůza vojenská řádily v Karpatské Rusi snad ukrutněji a hrozněji, než v celém ostatním Rakousku. Maďarští důstojníci závodili v utiskování a pronásledování karpatských Rusů. Někdo s posměchem, někdo s opovržením, někdo s hrůzou říkal tomu *»rakouský vojenský průmysl«*. »Velezrádci« vyráběni byli houfně a věšeni a stříleni bez dlouhých okolků, bez soudů a vyšetřování. Postupovalo se v těchto případech mnohem hůře než u nás. Ruský lid v Karpatech nebyl sice tak nebezpečným živlem, jako daleko více vyspělý lid český, ale také jsa většinou negramotný, nemohl a neuměl se brániti krutému násilí poukazem na zákony, jak tomu bylo u nás. Bílá hrůza slavila své hody.

Z chudých zpráv o těchto událostech, z neurčitých, nejasných vypravování našich vojínů, bojujících v Karpatech, nemohli jsme nabýti ovšem správné představy o skutečných poměrech v Karpatech, o národu, tvořícím přechod k velikému národu ruskému. Byli jsme plni nejasností, nevědouce, s kým jest nám tam co činiti, jaký je to živel, jaká je to země, již tento národ obývá. Úřední statistiky a data, zpracovaná maďarskými úřady, nic bližšího nám nepovídaly. Nemohlo se jim také ze známých příčin mnoho věřiti. A konečně také válečná censura, naše válečné odloučení od celého světa zavinilo, že dlouho zůstaly nám utajeny zprávy o úsilí amerických Rusů z Karpat za samostatnost Karpatské Rusi.

Když Karpatská Rus byla k našemu území přičleněna jako samostatná autonomní jednotka, zadívaly se zraky naše na východ a teprve poznali jsme, jak málo,

téměř nic o této zemi a o tomto národu víme. A ještě dnes, po dvouletém trvání republiky, nevíme více, nežli jsme věděli ve chvíli, kdy Karpatská Rus byla k nám připojena.

Autonomní území rusínské k nám připojené zaujímá přes 14.000 čtverečních kilometrů a je tedy rozsáhlejší než čtvrtina Čech a než polovina Moravy. Tvoří přibližně desátou část naší republiky.

Pozorujeme-li hospodářské, kulturní a teritoriální rozvrstvení československé republiky, seznáme, že sestává ze tří rozdílných celků: Čechy, Morava a Slezsko tvoří jeden celek hospodářsky i kulturně na stejné výši stojící, Slovensko druhý a Karpatská Rus třetí celek. Poslední je nám velmi cizí. Slovensko bylo nazýváno neznámou pevninou. Dnes snad to o Slovensku již říci nelze. Ale za to platí to o Karpatské Rusi plnou měrou. Karpatská Rus je od prvých dvou celků zemí s kulturní úrovní svého lidu a hospodářským životem velmi odlišnou.

Nemáme dosud žádných spolehlivých dat, nemáme žádné knihy, žádné příručky, jež by nás o Karpatské Rusi informovaly. Jedině inž. A. *Hora* péčí propagačního odboru cizineckého úřadu vydal několik tenkých brožurek, pojednávajících o Karpatské Rusi způsobem sice velmi srdečným, ale také velmi stručným. Konečně také prof. dr. K. *Kadlec* přednášel v květnu 1920 ve státovědecké společnosti o Karpatské Rusi, kterážto přednáška byla vydána také tiskem. Z ní možno dočísti se několik kulturních, historických i hospodářských dat. Jinak o Karpatské Rusi se u nás nepsalo a nepíše a přece je nutno, abychom Karpatskou Rus znali. A to velmi dokonale. Nikoli snad jen z důvodů, abychom rozšířili své znalosti zeměpisné a národopisné, nýbrž hlavně proto, že Karpatská Rus je zemí, která svým významem v nejbližší době teprve řádně vynikne.

Nešťastný národ.

Karpatská Rus, tak, jak k nám byla připojena, není zemí, jež by kdy měla své určité hranice nebo své jméno. Označení, kterého se jí nyní dostalo, vzato bylo podle polohy země. Jen jednou v dějinách, a to jen na velmi krátký čas, tvořila samostatný stát. Bylo to ve druhé polovici sedmého století po Kristu. Až do druhé polovíny IX. století vyvíjeli se Karpatorusové volně, zabývajíce se obchodem a zemědělstvím.

Toť jediný světlý bod v dějinách tohoto národa. V IX. století přišli Maďaři a po dvousetleté svobodě následovalo tisíc let útisku a otroctví. Tisíc let žil národ ve tmách, jako vymazán, vytržen z dějin lidstva, neznám a zapomenut. Úpěli-li pod jhem maďarisace Slováci, Jihoslované a Rumuni, trpěli karpatští Rusové stonásob. Ten maďarský zločin odsoudí teprve dějiny příslušným způsobem. Útisk maďarský byl tak krutý, že Rusové pod Karpaty kulturně padli na úroveň kmenů albánských.

Pod tímto hrůzným, olověným tlakem nemohlo ovšem kvésti nic, co národu dodává síly, co živí jeho duši, co jej udržuje při životě. Karpatští Rusové nemají žádné literatury, žádného umění, ba, neobjevuje se u nich ani tak zv. umění lidové, ačkoli, při primitivních výrobcích lidu lze pozorovati a vytušiti jisté umělecké prvky. Je jisto, že v lidu dřímá bohatý umělecký fond. Ten však bude nutno teprve okřesati, vybrousiti, vyloupnouti. Tam, kde lid stýká se se vzdělanějším obyvatelstvem, na př. na jihu s Maďary a Rumuny, na západě se Slováky, na severu s Poláky, objevují se různé lidové výrobky, naznačující, že karpatský Rus má také schopnosti tvořiti. Žel však, že těmto výrobkům schází pevný, určitý charakter, postrádající národní svéráz, neboť jsou pokaženy vlivem cizího prostředí. To zejména lze pozorovati na

keramice a vyšívkách. U Huculů, obývajících nejvýchodnější část Karpatské Rusi, je středisko neobyčejné latentní síly karpatoruského lidu.

Krásné vyšívky možno spatřiti v západních částech Podkarpatské Rusi, kde jásavé a výrazné barvy slováckého vyšívání a bohatost motivů jsou Karpatorusy přebírány. Stejně tak je s keramikou, která vyskytuje se v jižních oblastech Karpatské Rusi. Ta je zase pokažena motivy maďarskými. V Užhorodě existovala maďarská státní keramická škola, která však pranic nedbala národního svérázu Karpatorusů, do tvarů výrobků míchala násilně maďarskou pestrost a motivy. U výrobků čistě karpatoruských, lidovými umělci vyrobených a lidovou ornamentikou zdobených, převládá jednoduchá, ale vkusně řešená linka. Jsou to čtverce, obdélníčky a kosočtverce všelijak k sobě sesazované a křížované. Lidové vyšívky jsou prosté, velmi jednoduché a převládá v nich barva modrá a červená, mají velmi značnou podobnost s řeckými meandry. Kresba jejich jako u keramiky je z linek sestavovaná. Zajímavo je, že všechny švy a spojování prováděny jsou nikoli obyčejným stehem, nýbrž drobnou ornamentikou. Pokud domácího nářadí se týká, je toto vyráběno většinou ze dřeva. Příčinou toho je hojnost a dostatek tohoto materiálu. Mísy, talíře, lžíce, ano i hrnky na mléko — vše ze dřeva.

Ovšem, všechny tyto výrobky, vyšívky, keramika i domácí nářadí prozrazují velkou primitivnost výroby i života Karpatorusů. Tam, kde Karpatorusové nejsou promíseni živlem rumunským, maďarským nebo slovenským, tam ve svých výrobcích skutečně prozrazují jakýsi svéráz, který ovšem bude nutno teprve u nich probuditi k plnému rozvoji. Tisíciletý útisk národnostní i kulturní, primitivní způsob jejich života, zotročilost hospodářská i sociální nedopustily, aby tvůrčí duch, který přece v každém. i v tom nejopozdilejším národě se projevuje,

a karpatoruského lidu se vyvíjel. Přes to, že karpatští Rusové nemají téměř žádné kultury, lze tvrditi, že v lidu jeho dřímá lidový tvůrčí národní duch, který se rozvinutím kultury teprve stane zjevným.

Zdálo se, že dojde k nápravě jejich těžkého osudu po roce 1848, kdy se vedle Maďarů počali v Uhrách probouzeti k národnímu životu také národnosti nemaďarské a kdy také pro ně byly zřizovány školy. V padesátých letech minulého století počaly vycházet také již první časopisy uherských Rusínů. Zdálo se, zdálo, že dobrodiní kultury snáší se k těžce zkoušenému nešťastnému národu... Avšak přišel rok 1867. Došlo k dualisování Rakouska a Maďarům dány v plen a pospas nemaďarské národnosti Uhry obývající. Od těch dob datuje se nejkrutější národnostní a politické pronásledování karpatských Rusů. Paprsek vzešel, ale brzo uhasl. Běda přemoženým!

Od těch dob žil národ zcela hluše, co zatím kol dokola rašily nové myšlenky, proudy, kvetla umění, bohatla literatura, zářilo a šířilo se světlo vzdělanosti. Výsledky maďarského útisku jsou takové, že v některých krajinách Karpatské Rusi sotva pět procent Rusů se umí podepsat!

O vzdělanostních a národnostních poměrech v Karpatské Rusi svědčí zvláště charakteristicky některé číslice, vzaté ze sčítání lidu z roku 1890. Upozorňuji ovšem, že na maďarskou statistiku, pokud týká se počtu příslušníků jinonárodních, valně spoléhati nelze. Rovněž i statistika vzdělanosti je spíše vyjádřena příznivěji, než tomu je ve skutečnosti; Maďaři totiž své barbarství všemožně zakrývali.

Kolik je Rusů v Karpatech?

V župě marmarošské	147.474
» » užhorodské	53.302
» » berežské	94.650

V župě zemplínské	. . . . . .	34.616
» » ugočské	. . . .	33.348
» » spišské	. . . .	17.930
» » báčsko-bodrožské	. . . .	9.112
» » szatmarské	. . . .	1.332
» » borsodské	. . . .	350

celkem 430.282 Rusů. Tak dle sčítání úředního. V celých Uhrách žilo prý 538.000 Rusů. Počet ten však možno dobře zvýšiti na 700—750.000. Abych jasně čtenáři uvedl před oči poměry, jaké působením Maďarů v Karpatské Rusi vládly, stůjtež zde tyto číslice:

Župa Marmaroš (s největším počtem Rusů) vykazuje následující číslice (Sčítání z roku 1900):

Dle národnosti:	Rusínů	143.621=46.1%
	Němců (Židů) . . .	47.449=15.3%
	Maďarů	42.403=13.7%
	Rumunů	74.978=24.2%

celkem 308.451 (oproti r. 1890 počet Rusínů stlačen byl o 3853).

Vzdělání: Ze všech obyvatelů čte a píše pouze 54.156 osob! To jest 17.5%! Z obyvatelstva nemaďarského umí maďarsky jen (přes úsilovnou maďarisaci) 18.541 = 6.9%!

V ostatních župách není to lepší. Objevuje se zde totéž, co na Slovensku. Prudkou a násilnou maďarisací dociluje se, že šíří se negramotnost. Je to s jedné strany záchrana národa po stránce národnostní, s druhé strany jeho zkáza po stránce kulturní. Vykazuje-li marmarošská župa pouze 17.5% gramotných, možno spolehlivě tvrditi, že jsou to po většině jen Němci, Židé a Maďaři. Na Rusy připadá jen velmi malá část.

Jiná maďarská statistika v porovnání s dnešními poměry vypadá takto: r. 1910 bylo Maďarů v úřední statistice 23% (162.000), dnes 14%, Rusínů 60% (319.000),

dnes 70%, Slováků 4.000, dnes 2%, Němců 62.000, t. j. 10%, dnes 3%, protože většina Židů přihlásila se dříve jako Němci, dnes však jako Židé, jichž je tu 11%. Náboženská statistika udávala: 372.000 řeckých katolíků, 48.000 římských, 85.000 israelitů, 65.000 reformovaných, 1000 augsburgských, 532 pravoslavných. Zaměstnáním bylo r. 1910: 71% sedláků, 11% dělníků, 17% obchodníků a živnostníků, 1% úředníků.

Z těchto poměrů pak ovšem nemůže vyplývati nic jiného, než hospodářské otroctví ruského lidu. Obchod a průmysl v Karpatské Rusi, až na malé vyjímky, je v rukou Židů. Tu je opět jedna velmi bolestná stránka. V Karpatské Rusi Židé představovali a představují dosud živel nejen maďarský, nýbrž i hospodářsky vykořisťující. Jejich obchodní talent, jejich nepoměrně vyšší vzdělání umožňuje jim hospodářsky ovládati i vykořisťovati karpatský lid. Maďaři v Karpatské Rusi neměli by tak početnou posici, kdyby neudržovali ji Židé. Na př. v marmarošské župě napočítáno bylo 45.073 Židů. Porovnejte hořejší čísla o počtu jednotlivých národností v této župě a ihned vysvitne, kdo je v Karpatské Rusi Maďarem. Přes tato »úřední« čísla je skutečný početní poměr jednotlivých národností v Karpatské Rusi dosud velmi problematickým. Maďarské statistiky jsou ze známých příčin velmi nespolehlivé. V severní a západní části země sídlí Rusové a Slováci. V jižní části je mnoho Maďarů, také Němců a Rusínů. V městech a ve větších dědinách je až na 50 proc. židů. Vyznání, které v dnešních poměrech v Karpatské Rusi hraje velmi důležitou roli, je řecko-katolické, pravoslavné, pak římsko-katolické, reformované, evangelické a israelitské. V Karpatské Rusi mezi Rusíny užívá se čtvera nářečí, l e m k o v s k é h o, b o j k o v s k é h o, z e m p l í n s k é h o a h u c u l s k é h o. První se kloní k polštině, druhé k maloruštině, třetí k slovenštině

a čtvrtě jazyku Rusínů východohaličských. Inteligence, pokud mezi karpatskými Rusy jaká existuje, s oblibou užívá jazyku velkoruského.

To ovšem má také vliv na různost jazykového smýšlení karpatských Rusínů. Jedni si přejí, aby byla zavedena řeč místní, jiní jsou pro jazyk rusínský, východohaličský, třetí pro ukrajinský (maloruský) a opět jiní pro velkoruský. Patrně ještě mnoho vody uplyne, než tato otázka bude rozřešena. Jazykově nabývá vrchu ukrajinština, neboť 60—70% obyvatelstva mluví jazykem nepatrně odlišným od haličské rusínštiny. Velkorusky lid nerozumí, pročež sami velkoruští agitátoři píší jazykem promíšeným ukrajinismy a staroslovenštinou. 30—40% Rusínů mluví jazykem, který je podobnější slovenštině než ukrajinštině. Určením jednotného jazyka pro karpatské Rusy, jenž by byl všeobecně přijat, usnadnilo by se velmi potřebné zvýšení kulturní úrovně karpatského lidu.

Tak karpatští Rusové byli tlačeni poměry stále níž a níže. Neměli pražádné inteligence, v úřadech, obchodě, řemeslech a živnostech, v městech, kamkoli karpatský Rus se obrátil, byli lidé mluvící cizím jazykem, kamkoli Rus přišel, setkal se s pohrdáním, úsměškem, hrubostí a urážkami. Ký div tedy, že Rusové před maďarisací a hospodářským tlakem ustupovali stále více do hor, do klínů pralesů karpatských, mezi vysoké, strmé svahy karpatských chlumů. Tam aspoň částečně mohli si oddechnouti, zazpívati svoje teskné monotonní písně. Ký div, že pálenka stala se jedinou útěchou v jejímž opojení zapomínáno na trpký úděl, na těžký život! Útlakem a nevzdělaností byl karpatský lid vrhán do propasti alkoholismu, který ještě více zvětšoval jeho bídu. Světová válka toto nesmírné zlo ještě rozšířila

Maďarský zločin.

Až historie lidstva zasedne na poslední svůj soud, krutě a nemilosrdně musí souditi tisícileté panství maďarských grofů nad uherskými zeměmi. Zločiny, páchanými na nemaďarských národech pod maďarskou vládou, od prvních počátků jejího života, až do konců světové války, způsobeny jsou nesmírné, nedozírné, ještě nikým neodhadnuté a ještě zcela neznámé škody proti lidské kultuře, škody, jimž na celém světě nenajdeme příkladu.

Padlo kdysi okřídlené slovo, že maďarská vláda vytvořila v Uhrách, uprostřed Evropy, kus Asie. Toto přirovnání je slabé. Je to jen stín skutečného stavu věcí. Pravím a zdůrazňuji: *Maďaři vytvořili v Uhrách kus nejtemnější Afriky.*

Kdo nevěří, ať se jde přesvědčit. Nechť zajde pod karpatské svahy, do území obývaného větví slovanského kmene — Rusíny. Nestrne úžasem, nýbrž hrůzou. Nezapláče, nýbrž bude klíti. Hlasitě, s nejtrpčími pocity v rozechvělé duši bude proklínati všechny ty, kdož svým počínáním uvrhli rusínský lid pod Karpaty do toho stavu, v jakém se dnes nalézá. Tam se nežije, tam se jen živoří, lze-li vůbec posledního slova užíti k označení toho, co jsem v Karpatské Rusi spatřil. Utrpení žádného národa, o nichž nám dějiny vypravují, nelze ani zdaleka porovnati s utrpením a neštěstím karpatských Rusů. To se musí viděti na vlastní oči. To se musí seznati přímo na místě! Nešťastná země stokráte nešťastnějšího národa!

Napsal jsem a opakuji· Maďaři vytvořili v Karpatské Rusi kus nejtemnější Afriky. Vysoké strmé hradby karpatských »*verchovin*« nepropustily do světa ani jediný vzdech týraného karpatského lidu, temná, neproniknutelná klenba karpatských pralesů dusila všechny nářky

a vzdechy dříve, než mohlo je uslyšeti jindy tak citlivé ucho Evropy. Svět neviděl, svět neslyšel, svět ani netušil — a Maďaři »vládli«.

Vládli ovšem svým známým způsobem. Kdo napíše epopeji utrpení rusínského lidu pod Karpaty? Kdo bude jeho Zolou? Vylíčení, jak podkarpatský, rusínský lid trpěl, žil, živořil a umíral, v neslýchaném otroctví, bídě a neštěstí, čeká ještě na svoje péro. Neblahý osud Rusínů je význačným dokumentem nikoliv rassové nenávisti, vykořisťování jednoho národa druhým, nýbrž také — a to zvláště zdůrazňuji — co je možno a čeho je schopen kapitalistický stát. Toť jeho dílo. Kapitalistický duch, kapitalistické zřízení státní, a z toho povstávající kapitalistická mentalita velké části maďarského národa, jež shledávala samozřejmým zotročení a kulturní potlačení národa slabšího, toť oni viníci, jež v předni řadě nutno obviňovati z neblahého osudu karpatských Rusů.

Maďaři nedali Rusínům žádného školství, to, co bylo snad školou nazýváno, bylo nejhanebnějším podvodem kultury XX. století a paskvilem všeho školství vůbec. V nejlepším případě sloužila škola jen výchově poslušných a pokorných otroků a k utužení myšlenky »*Magyar orszagu*«, t. j. maďarisovalo se. V samostatné kapitole na skutečném případě vylíčím, jak takováto škola v Karpatské Rusi vypadala.

Rusíni neznali žádné politické svobody a práv. Ty byly pouze na papíře pro ozdobu Magyar-orszagu a platily pouze pro Maďary. Nevíme, a nikdo nám nevylíčil, jak asi vypadaly volby za maďarské vlády v Karpatské Rusi. Ale kdo shlédl Karpatskou Rus s jejím ubohým, otrockým, poníženým lidem, dovede si je snadno představiti. A konečně k představě stačí uvésti fakt, že téměř tři čtvrti milionu karpatských Rusů nemělo v uherském parlamentu ani jediného zástupce. Ubohý lid byl

patrně jako stádo tupých ovcí hnán maďarskými žandarmy k volební urně, pro vítězství maďarské státní myšlenky, pro radost svých otrokářů, magnátů a grofů, a pro nekonečnou potupu a neštěstí své vlastní.

Ale tím by utrpení karpatského lidu nebylo skončeno. Karpatský lid musel býti zdeptán, ochuzen, ožebračen tak, aby byl na milost a nemilost vydán svým barbarským vládcům. Proto byl státem okrádán i o svůj majetek. Ani k tomu neštítili se Maďaři sáhnouti, sledujíce nízké heslo velikého grofa Kolomana Tiszy: »*Maďarsko jen Maďarům!*« — V okolí Turja Remetty vyprávěli mi staří pamětníci toto: Přišli z Pešti maďarští inženýři, měřili pole, lesy a luka. Měřili, měřili, na útraty rusínských obcí nechali se bohatě hostiti, podnikali hony na vysokou zvěř, »zažertovali« s vesnickými děvčaty, jež ve své otrocké poníženosti nedovedla a také ani neodvážila se pánům ničeho odepříti, gazdové chudí i majetnější v předtuše, že měření špatně dopadne, zanášeli pány inženýry dary, a po čase páni inženýři odešli, prohlásivše, že na základě měření ten či onen kus lesa, pole, luk, náleží státu, nebo některému grofu, který náhodou měl na blízku svoje panství...

Po jejich odchodu nářek a pláč vyrážel malými okénky přikrčených rusínských chýší... Naříkali okradení o svá políčka a lesy ošizení gazdové a v zástěnku za ohniskem, pod nízkým začouzeným stropem, plakaly rusínské děvuchy. Většina jich po odchodu pánů zůstala s outěžkem, nebo jako památkou na návštěvu peštských inženýrů, stižena byla šerednou pohlavní nemocí...

Nebylo-li škol, nebylo také inteligence. Tak jako všude v Uhrách, i zde v Karpatské Rusi dosazováni byli za úředníky jen Maďaři a to právě ti z nejvýbojnějších. Jen že ten kontrast mezi maďarským a nemaďarským živlem byl v Karpatech mnohem ostřejší a tlak ma-

ďarisace slonáscbně silnější než jinde, na př. na Slovensku. Rusínský lid byl jako ve mdlobách. Pozbýval vědomí své národní příslušnosti. A tak došlo k tomu, že ještě dnes, kdy nemá k tomu ani nejmenší příčiny, prohlašuje se ještě mnohý Rusín za Maďara v domněnce, že by snad jinak zbaven byl nějaké hospodářské výhody. Tlak maďarisace, nevýslovný a úžasný, o němž si ten, kdo se o tom na místě nepřesvědčil, nedovede učiniti ani představy, před válkou a ve válce dostupoval svého vrcholu. Sekyra maďarisace řádila až jedna hrůza. Rusínská jména houfně přeměňována na maďarská. Kdo ucházel se o jakoukoli státní službu, třeba jen za dělníka na dráze, nebo hajného ve státních lesích, musil své jméno změniti a státi se Maďarem před světem a lidmi.

A karpatský lid přijímal to resignovaně, bez nejmenšího odporu, jako by to bylo samozřejmé a jako by jinak nemohlo býti. O nějakém probuzení národního citu, národní příslušnosti nebo hrdosti, nebylo ani tuchy. Staletým útlakem lid otupěl a všechna hrdost vyprchala.

Vším tímto vylíčeným, a ještě mnoha jinými okolnostmi se stalo, že rusínský lid v Karpatské Rusi v pravém slova smyslu stal se národem bez inteligence, propadl alkoholismu, všechno lepší, krásnější a vznešenější, jež snad příroda vložila do jeho duše, v něm bylo utlumeno, potlačeno na dlouhá a dlouhá léta. Stal se národem bez vší kultury, jejž snad možno postaviti na roveň balkánským Arnautům. Devadesát procent karpatských Rusů je negramotných, nezná číst ani psát, karpatští Rusové nemají žádné literatury, žádného umění. Jaký to rozdíl mezi jejich sousedy Slováky, u nichž tak mile překvapí pestře vyšívaný malebný kroj, malovaná »žudra«, malbou zdobený nábytek, vkusně a ladně zdobené domácí nářadí. U karpatských Rusů není ničeho, jejich kroj jest až žalostně prostý, hrubě zhotovený, jejich příbytek ubohe jednoduchý, prázdný, beze vší ozdoby,

bez toho nejmenšího, na čem by oko s potěšením spočinulo. Je tak šedivý, jednotvárný a všední, jako celý jejich život. Většina jich žije životem hodným afrického Křováka: *Dře, jí a spí.*

Tak uprostřed Evropy, v samém jejím srdci, obklopen národy a státy s vysokou kulturou, žije dnes vinou Maďarů ve XX. století národ, čítající tři čtvrtě milionu duší, bez veškeré kultury, bez duševních vztahů k ostatnímu světu, bez všech duševních interesů — neznám a zapomenut...

A to v době, kdy jejich bratří Ukrajinci, Rusové i Slováci honosí se bohatou literaturou, uměním, ano i vědou.

Snad stačilo by ještě jen padesát let maďarské vlády a karpatských Rusů by nebylo. Zbyl by jen *»mlčící národ a vyhaslý kmen«*, po němž ani jediná památka v dějinách lidstva by nezůstala, poněvadž neměl literatury, neměl umění, neměl dějin. Nic, ale pranic by nám nevypravovalo, že kdysi v hlubokých údolích, v roztroušených dědinkách pod svahy karpatských velehor a pralesů, na úbočí rozsáhlých polonin, v samém sousedství našem, existoval národ, bratrský národ karpatských Rusů. Maďarský zločin byl by dokonán. Kdo by jej soudil, když by o zločinu nikdo nevěděl? Karpatské hory jsou příliš tvrdy, než aby vyprávěly, a karpatské pralesy příliš mlčelivy...

I tomuto nešťastnému národu dala světová válka vůdce a mluvčí. Promluvili před světem za svůj »mlčící národ a vyhaslý kmen« a vymohli mu svobodu a samostatnost. Ale rusínský lid v Karpatské Rusi nechápe a nerozumí. Pravá svoboda a pravá samostatnost ještě mu nezasvitla, ta teprve dostaví se zvýšením jeho kulturní a hospodářské úrovně, a to znamená mnoho práce a mnoho trpělivosti pro ty, kdož budou chtíti z tohoto kusu nejtemnější Afriky utvořiti část kulturní Evropy.

Tento úkol vzali jsme na sebe my — Čechoslováci. Zmůžeme jej? Odčiníme maďarský zločin? Zajisté, že všichni si tak přejeme. Mám však obavu, že buržoasní vrstvy v naší republice tento úkol budou chápat v jiném smyslu: Budou se asi patrně snažit pomoci Karpatské Rusi hospodářsky a při tom těžit pro vlastní zisk. A kdyby ani toho nebylo, stát poloburžoasní není schopen provésti v Karpatské Rusi to, co ona potřebuje. Odčinit maďarský zločin znamená změnit od základů kapitalistický systém, jehož karpatští Rusové stali se obětí. Bude k tomu dosti odvahy?

Život pod Karpaty.

Ruský lid pod Karpaty žije nad pomyšlení uboze. Život jeho od časného dětství až do smrti potácí se mezi lesem, lukami, dobytkem a židovou palírnou. Nic lepšího, nic ušlechtilejšího do jeho života nezasvitne. Žádná krása, žádná radost, žádné potěšení kulturního člověka neusměje se na něho v jeho životě. Les — louka — dobytek — práce — tím je vyjádřen krátce, ale jistě výstižně život karpatského Rusa. Nejvýše, že pro změnu v neděli, v *»den Páně«*, opije se do němoty v židově palírně a v opilosti pak plodí zdegenerované, poloblbé potomky.

Je až žalostno uvažovati o tom, co karpatskému Rusu stačí k životu. Z hrubě otesaných trámů srcubená chýše pokrytá došky z ovesné slámy a oplácaná hlincu, mnohdy ani neobílená, toť jeho obydlí. Z hlíny upěchovaná podlaha, prosté, ze čtyř dubových prken zrobené lůžko, s otepí slámy, bez peřin a ložního prádla, hrubě zrobená bedna, sloužící za špižírnu i za stůl, v rohu lavice — toť jeho domácí zařízení. Nejvýše, že na stěně ještě přilepeno nebo pověšeno je několik laciných jarmarečních barvotisků s obrazy některých svatých, nebo Fran-

ze Josefa a Viléma, kterážto fabrikáty byly jim vnucovány maďarskými agenty, doplňují výzdobu jeho obydlí.
Kamen a plotny nemají vůbec. Kouř z ohniska odváděn je úzkým z hlíny zrobeným komínem do předsíňky, odkudž pak volně mezi trámovím a došky uniká ven. Když jsem po prvé viděl topiti v rusínské chalupě, měl jsem za to, že hoří. Jelikož tímto způsobem oheň nemá žádného tahu, bývá ve světnici mnohdy více kouře než na ohništi. Ale to Rusínovi nevadí. Jest kouři zvyklý; on, jeho žena i děti. A to nejen kouři z ohniště, ale a hlavně kouři z tabáku. Kouří všichni, od nedospělých dětí až k staré babičce. Není tam žádnou vzácností, že matka připaluje dýmku sedmiletému synkovi, a když gazda odloží lulku, chopí se jí matka a dýmá jen což. A není-li kouření, tedy všichni »bagují«. Táta, máma i děti.
Karpatská Rus je kraj převážně hornatý, mnoho lesů, málo polí, téměř žádný obchod. Pasení dobytka, dřevaření, toť snad vše, čím se obyvatelé v Karpatské Rusi zabývají. A nemají-li práci doma, je zde cizina, kamž jezdí vydobýti si chleba: do středních Uher na žně, do Čech na chmel a na různá místa na stavbu silnic, železných drah, regulaci řek a j. A když i to selhává, složí svůj skrovný majeteček do ranců, prodají kravičku židovi a pustí se do dalekých krajů, přes moře, za mihotající se hvězdičkou domnělého štěstí — do Ameriky.
Mezi rusínským lidem pod Karpaty nenalezneme lidí velkých, urostlých, příjemných tváří a pružné postavy. Muži jsou malí, hubení, ženy suché, nehezké, s mongolsky vyčnívajícími lícními kostmi a jsou — až odporně nečisté. Jedinou jejich ozdobou je šňůra falešných korálků nebo perel, otočených několikráte kolem krku. Jinak chodí ve všední i sváteční dny stejně oblečeny a stejně špinavy . . . Spodního prádla neznají, ani muži

ani ženy. V čem ve dne pracují a chodí, v tom pravidelně i v noci spí. V některých krajích ženy na místo sukní nosí pouze dvě široké přes sebe přesahující zástěry, a nejvýše že na noc odloží tyto své dvě zástěry a takto s tělem úplně nahým a jen v hoření části krátkým živůtkem přikrytým, chodí spat.

Nějakých kulturních potřeb neznají a nepociťují. Jejich veškerý zájem točí se jen kolem dobytka. Míti hodně dobytka, co nejvíce — toť cílem a tužbou jejich života. Maně člověku vynořují se na mysl bibličtí národové, jejichž majetek odhadoval se dle počtu skotu a bravu. Zde je totéž: Neříká se tu: ten nebo onen má tolik a tolik jiter či hektarů polí, lesů nebo luk, tisíců korun, ale říká se: má tolik a tolik kusů dobytka, krav, volů, ovcí.

Ale i tento jediný jejich majetek ošetřují a pěstují způsobem nejvýš primitivním, tak jako nejvýš primitivním a na nejnižším stupni stojícím způsobem obstarávají svoje hospodářstvíčka. Přesvědčil jsem se, že krávy jejich dávají jistě o polovinu méně mléka než naše. Pro dobytek stájí nestaví. Na jaře, tak někdy v polovici nebo počátkem května, vyžene se dobytek na *»poloniny«*, rozsáhlé to pastviny na horách mezi pralesy, a tam pasou se stáda po celé léto, jsouce v dohledu jen několika málo pastevců. Na podzim, když objeví se prvý sníh, odvede se dobytek do údolí jeho majitelů. To je hospodářství čistě po způsobu biblických národů. A čím větší bída, čím více klesá hodnota peněz, tím jeví se u karpatského lidu větší touha po rozmnožení počtu dobytka.

Je zcela pochopitelno, že prostý karpatský Rus nemá důvěry v papírové peníze a že hlavní zabezpečení svého majetku vidí v rozmnožení dobytka. Tím se stalo, že dnes v Karpatské Rusi je o 40 procent více hovězího dobytka proti stavu předválečnému!

Je proto přirozeno, že gazda, aby uživil v zimě četný dobytek, všechnu svoji snahu a péči obrací k tomu, aby za léta nashromáždil pokud možno nejvíce píce na zimu. Všechno jeho úsilí směřuje nikoli k pěstování obilí, nýbrž jen a jen k lukám. Na štěstí ještě svahy a údolí karpatských »verhovin« skýtají dosti této píce. To je snad také jediná intensivnější práce rusínského lidu. Když nastane senoseč, jest slavnost v celé obci. Ženci odcházejí hromadně za zpěvu na vzdálená luka mezi lesy ukrytá, do hlubokých roklí a údolí, při potocích a řekách. Skosené seno narovná se do kupek, upevněných do zvláště upravených dřev, aby případné přívaly vod je neodplavily. V zimě pak, když napadne sníh a je možná sanice, sváží se teprve tato úroda na saních do dědin.

Ale i luka, která vlastně skýtají jediný prostředek k držení četného dobytka, nejsou řádně ošetřována. Divoké keře, lísky, olšoví, vrby, ostružiny a maliny, množí se rok od roku, ale žádná ruka hospodáře nestará se o to, aby je vymýtila. Nejvýše, že se tu a tam některý keř na podzim zapálí. Ale ani potom nepřijde hospodář, aby zbylé kořeny a pahýly ze země trčící vykopal, nýbrž ponechává je tak, jak zůstaly.

Místy, zvláště v nížinách, některý odvážnější a rozumnější gazda osije si také políčko kukuřicí, ječmenem nebo ovsem, nebo nasází brambory. Ale takových je velmi málo. A ještě ani ten své políčko řádně neproorá a neprohrojí, takže úroda bývá nevalná. Trochu se pěstuje také len, konopí, zřídka zelí, mák. Len a konopí zpracuje se výlučně doma na plátno, z něhož ženy šijí pro cleny rodiny oděv. K tahání nákladů používá se většinou koní. Jsou to koně racy huculské, malí sice, slabých nohou, ale velmi vytrvalí. Koní také používá se k nošení břemen a k jízdě. I ženy sedí na koni rozkročmo, takže z dálky ani nerozeznáš, jede-li to muž, či

žena, zejména když při tom statně dýmá z lulky. Na koni jezdí bez sedel.

Tak prchá jejich život den ze dne, rok za rokem, bez jakéhokoli vznětu, bez jakékoli touhy. Pracují, žení a vdávají se, rodí se a umírají, aniž paprsek kultury se všech stran zemi jejich obklopující, vnikl jim do duše. Hrubé opojení pálenkou v židově krčmě, po celotýdenní dřině, nahražuje jim všechny radosti života. Aspoň kdyby nějaké veselé písně měli. Svoje zádumčivé, bezvýrazné písně zpívají velmi zřídka. Za svého pobytu mezi karpatskými Rusy neslyšel jsem ani jediného zpívat. Zašel jsem schválně do krčmy, abych poslechl nějaký jejich zpěv. Viděl jsem však jen ženy a muže sedící na lavicích, hledící tupě v prázdno a pozvolna lokající židův jed. Mlčeli, jen gramofon z židova pultu řval hrčivými tony do uší zpitých Rusů protivnou melodii z Kalmánovy operetty »Cikánský primáš« ... Utíkal jsem z té krčmy a nevím, zda jsem cestou plakal, či zda jsem klel ...

Opravdu velikým, velikým zlem v Karpatské Rusi je alkoholism: je rozšířen stejně mezi ženami jako mezi muži. Oba pracují, dřou se do krve na svém hospodářstvíčku, ušetří několik grošů a pojednou cosi na ně sedne, zajdou k židovi, a dají se do pití. Často utopí v kořalce nejen ušetřené groše, ale obětují i kus svého hospodářstvíčka, kravku, několik ovcí, a třeba i kus »pasoviny«. Smutné podívání je na kořalkou zpité lidi a zejména zpité ženy, nejhroznější však je, že těchto pitek jsou účastny i děti! Často celá vesnice dá se do pití, a pak poskytuje obraz, při němž přechází člověku mráz po zádech. U prázdné chýše vyje hladový pes, dobytek běhá mezi chalupami neošetřen, nenapojen, nenakrmen — vesnice vypadá, jako když ji navštíví mor. Jedině u žida v kořalně je živo. Pijí se nejprve sladké likéry, pak přijde rum a když už ani rumu není, pije se

pouhý líh, zředěný vodou. Ano, jsou případy, že žid, nemaje kořalky, přivezl z města »Francovku« a »Hoffmannské kapky« — a vypilo se všechno . . .!

Alkoholism, toť zabiják rusínského lidu. Víme dobře, jaké zlo kořaleční mor způsobil na Slovensku. Jeho hrůzy v Karpatské Rusi jsou však mnohem strašlivější. Odstraniti toto zlo, vykořeniti alkoholism, přivésti karpatského Rusa k jinému živcu, naučiti jej racionelně vzdělávati svá pole, využíti úrodnosti karpatské půdy, naučiti jej řádně pěstovati dobytek a přivésti jej k řádnému živcu kulturního člověka, toť jistě jednou z předních povinností naší vlády a úředníků, exponovaných v Karpatské Rusi.

Prozatím ještě neviděl jsem, že by se tak dělo. Naopak, zjistil jsem, že v Karpatské Rusi sice nedostává se mnohdy pravidelného přídělu mouky, ani cukru, ani jiných potravin, ale za to pravidelně každého měsíce rozděluje se tam obyvatelstvu — *rum!* Obci, čítající 2000 obyvatelů, přiděluje se měsíčně 1000 litrů otravného rumu. Těm pánům, kterým toto napadlo, nepřál bych nic jiného, než aby v den, kdy příděl rumu je rozdáván, do takové vesnice vešli a spatřili následky svého nerozumu. Mají-li svědomí a citlivé srdce, musili by sešílet. Od nemluvňat až do starců, vše, vše je zpité. Lidé válejí se v blátě a prachu silnic, a provádějí se tam věci, že i nejdrastičtější péro zdráhá se je vypsati!

Karpatoruská žena.

Zatlačen jsa úplně do karpatských hor, do roklí a úzkých rovin v horách, živoří ruský lid až bědno vzpomínati. Bída je stálým domovem v Karpatské Rusi. Je to bída taková, že si o ní neumíme učiniti ani představu. Za války a po válce řádil v Karpatské Rusi hlad, a to tak krutě, že jen zvěsti ze středověku nám o podobném

vyprávějí. Na nemoci z hladu lidé houfně umírali. Třeba že dnes je přece jen lépe, bída je tam dosud hrozná. Upozorňuje nás na ni zoufalé provolání mezinárodní socialistické strany pro Karpatskou Rus k československému proletariátu, vydané koncem letošního léta. Provolání končí zoufalým výkřikem: *»Bratři, dejte nám chleba!«* To mluví dostatečně. V Karpatské Rusi vládne nevědomost a nezbytným průvodcem nevědomosti je bída anebo naopak. Ty dvě jsou vždycky pospolu.

Usadí-li se kde bída, trpí žena vždy dvojnásob. Toť její úděl. V Karpatské Rusi — můžeme říci — trpí žena desateronásobně. Žije životem takovým, že u nás ty nejbídněji postavené ženy by se toho zhrozily. Bez radosti, bez teplých dnů štěstí, bez lepších čistých tužeb, tráví svůj šedý život od mládí až do sklonku života.

Mládí karpatská žena prožívá pravidelně ve svém domově, u rodičů. Jedou-li rodiče za prací, jede s nimi. Již jako dítě musí společně s rodiči pracovati. Dospívá-li, a není-li pro ni doma práce, posílají ji rodiče do služby do města, do práce na »panské« nebo v okolí, nebo na vesnici k židovi. Pracuje těžce a levně. Dívky karpatoruské nejsou však příliš čistotné a proto ve městech neradi je do služby přijímají. Jejich nevědomost, prostota mysli, nepevné základy charakteru z domova, a konečně nesvědomitost zaměstnavatelů bývají příčinou, že dívka často vrací se k rodičům s outěžkem nebo s dítětem v náručí... Nebývá plísněna, ani nehledí se na ni jako na klesiou. Je to přijímáno tupě; tak zbročilý je ten lid, že takovýto »žert« pánů s jejich dcerou považuje za samozřejmý.

Dříve, za dob trvání Uher, mohla karpatská dívka svěřiti své dítě na vychování maďarskému spolku, zvanému *»Femka«*. Neplatila za vychování nic, a karpatští Rusové to považovali za dobrodiní. Dobrodiní to ovšem spočívalo v tom, že za řadu let vrátil se domů, do kar-

patské vsi ke své mámě syn, který neuměl z mateřské mluvy ani slůvka, a který matkou a svými bědnými krajany pohrdal, neboť on byl pánem — *byl Maďar.* O jednoho syna měl národ maďarský víc... Tak a ještě jinak se maďarisovalo...

Zůstala-li ruská dívka doma, záhy se vdává. Nejde to v Karpatské Rusi ani jinak. Mládež žije volně, bez dohledu ponechána na dalekých »pasovinách« sama sobě. Brzo se obě pohlaví sbližují, a záhy dochází k sňatku, jenž odbývá se s přepodivnými ceremoniemi a slavnostmi v domě ženichově. Na oslavu novomanželů, kteří svoje líbánky odbyli si již dříve, kdesi v koutku lesa, před tváří slunce, opíjí se všichni kořalkou až pod obraz, muži i ženy.

Sňatkem teprve nastávají ženě krušné časy. Všechna tíha starosti o domácnost spočívá na ní. Obstarává políčko, rodí a ošetřuje děti, obstarává dříví na zimu. Na vše je sama a vše pracuje velmi primitivním způsobem. Rodinný život není nijak vábný. Muž často a na dlouhou dobu odchází za prací a manželskou věrnost nebéře on ani jeho žena příliš vážně. Jsou místa, kde gazdové jsou hrdi na to, když jejich žena má více milenců. Následky toho jsou ovšem velmi smutné. Celé vesnice, ano i kraje zamořeny jsou strašlivou pohlavní nákazou: *příjicí.* A tak bída a těžký život karpatských Rusů jsou ještě zvětšovány. Ten lid nutně potřebuje světlo, světlo vzdělání.

Ženy karpatských Rusů nejsou hezké. Jsou malé, plochých prsou a plochých boků, vyčnívajících lícních kostí, malých očí, bez lesku, bez ohně. Oblékají se velmi prostě, na nohou nenosí nic. Chodí bosy i v zimě, nejvýše že obují doma hrubě vyrobené opánky, pod nimiž nosívají po kolena dlouhé tuhé punčochy z plstoviny. Hlavu s tuhými, málo česanými černými vlasy, kryje černý, nebo křiklavě červený šátek. Vyšívek na svém oděvu,

až na nepatrné výjimky, nemají. Není u nich těch jásavých barev, pestrost stužek, krásy a barvitosti kroje, jako u jejich pokrevních sester Slovenek. Tak jak žijí — tak se také oblékají: *šedivě, smutně.*

Nezpívají ani a když — tož jejich písně jsou velmi prosté, jak obsahem, tak melodií. Poslouchäme-li je, zdá se nám, že všechny tyto písně mají jediný, stejný nápěv... Jako doprovod k písním je pastýřská píšťala a zvláštní brnkavý nástroj, který rusínští hoši vkládají do zubů a brnkáním způsobují zvukům basy podobné tóny. Někde objevují se při zpěvu i housle, ale málo který Rus dovede na ně kloudně zahráti. Ruská děvčata při monotonních zvucích těchto nástrojů dovedou protančiti třeba celou noc. I v jejich tanci zračí se tíha a šeď života. Je bez půvabu, bez živějšího pohybu. Sestává z jakéhosi medvědího kolébání dvou nebo tří osob. Dupot do taktu a výskot je jediné jeho oživení.

Kromě prací při hospodářství a dobytku, zaměstnává se ruská žena v Karpatech zhotovováním lněné příze, tkaním plátna a z tohoto šitím obleků. Z ovčí kůže šijí kožichy. Vše pracují primitivně, tak jako pracovávalo se před dvěmi, třemi sty let.

Karpatoruská žena také kouří. Bafá tak z dýmky jako muž. V nedostatku kouření — zejména nyní — také »baguje«. Na kráse ani svůdnosti jí to ovšem nepřidá. Ale — co chcete, může v takovém tvrdém prostředí růsti lilie? Drsný život — drsní lidé, jinak to ani nemůže být.

Takovým způsobem žije žena v Karpatské Rusi. Světlo poznání ještě ani paprskem nepadlo do její duše. Otroctví mužovo přináší jí dvojnásob těžké okovy. Do vesniček pod karpatskými svahy vniká sice nyní socialism, ale nenalézá té půdy ani chápání, jak bychom si přáli. Bude potřebí karpatský lid dříve aspoň částečně povznésti, dáti mu vzdělání a *hlavně přinésti mu*

hospodářské osvobození. Mravní a hospodářské povznesení národa pozvedá i ženu z jejího ponížení. A pak — a to je hlavní — dáti karpatskému lidu chleba! Volá po něm. Sta lidí umírá hladem a nemocemi z hladu. Strašlivá bída usídlila se pod nízkými stropy chýží karpatských Rusů. Pomozme jim.

Mládež karpatoruská.

Psáti o poměrech a životě mládeže karpatoruské je kapitola velmi smutná. A mám-li na mysli mládež nikoli jižních krajů Karpatské Rusi, nýbrž z karpatských hor, z lesních dědin, krčících se pod lesnatými chlumy karpatských pásem, pak lépe je zlomiti péro a nepsati nic.

To, jak žije mládež v těchto zapomenutých krajích, nelze vůbec nazvati životem. Když jsem se chystal vydati do Karpatské Rusi, poptával jsem se předem po poměrech a životě tamějších obyvatelů. To, co mně bylo řečeno, považoval jsem za přehnané. Nevěřil jsem, že ve XX. století uprostřed Evropy, uprostřed planoucích ohnisek kultury a vzdělanosti, něco podobného bylo by možno. Nevěřil jsem — ale přesvědčil jsem se.

Jsou v životě lidském chvíle, kdy podivný, tajemný pocit zachvěje naším tělem až do posledních nervů. Zdá se nám, že i duše naše se tetelí jako dotknutá struna. Toto zachvění duše i těla jsem pocítil, když jsem z blízka seznal život karpatoruské mládeže. Je bez radosti, bez útěchy, bez teplých, šťastných dnů, na něž my tak rádi vzpomínáme. To není život, to je pustina... Pro duši i pro tělo...

Poslyšte — vylíčím vám mládí karpatoruského proletáře:

Rodí se třeba jako patnácté i dvacáté dítě svých rodičů. Není ošetření. Matka, která je jako otrokyně za-

přažena do roboty hospodářstvíčka, nemůže a nestačí obsloužiti svoji četnou rodinu. Dítě je ponecháno péči starších sourozenců, později, a to záhy, samo sobě. Vydrží-li, přečká-li toto dětství, dobře. Ne-li, také dobře. V Karpatské Rusi se život dítěte příliš necení. Mezi dětmi panuje neuvěřitelná úmrtnost. Ta je zvyšována ještě tím, že karpatské ženy jsou až příliš pověrčivé. Existuje a udržuje se tam dosud ve velkém rozsahu tak zv. *»babské léčení«*. V každé dědině vyskytuje se nějaká žena, o níž se věří, že má zázračnou moc a že umí léčit všeliké nemoci. Jak takové léčení vypadá, možno si představiti! Psáti o tom, znamená jitřiti bolest nad nevědomostí lidu.

Tak z četné rodiny jen několik zůstává na živu. Záhy, jakmile unese sekyru, je dítě posíláno do lesa na dřevaření. Mají-li rodiče dobytek, pase. V létě je zaměstnáváno sečením luk. Nesmí zahálet. Život v Karpatské Rusi je krušný a celá rodina vháněna je do otročiny práce. Pracuje táta, pracuje máma, pracují děti. Teprve zima přinese jim poněkud ulehčení.

A což — škola? Té z 90% mládež karpatoruská nezná. Školství v Karpatské Rusi bylo maďarskou vládou tak zanedbáno — nevím, zda zúmyslně neb z opravdové nedbalosti, že v Karpatské Rusi najdeme kraje, kde se 98% lidí neumí ani podepsat. Jen zámožnější gazdové dovolili si přepych posílati své synky — dcerky nikdy — do školy. Ale i tehdy školské vzdělání nestálo mnohdy za mnoho. Byly obce, kam docházíval maďarský učitel — jiných nebylo — dvakrát neb jen jednou za týden.

Při těchto poměrech mohl by se mnohý z vás domnívati, že mládež karpatoruská — třeba bez světla poznání, třeba při ustavičné bezútěšné těžké práci — žije v rajské nevinnosti, nezkažená, s čistou duší, že neustálý styk s přírodou, pobyt ve tmavých lesích, dalekých »pasovinách« působí snad nějak ořiznivě na její

duši. Žel, není tomu tak. Zde právě dokazuje se, že mládež bez všeho vzdělání, bez knih, nemůže míti také žádných duševních zájmů, jež by ji odváděly od trudu a stínů života. A jest to také prostředí, v němž mládež karpatoruská žije, nevzdělanost a primitivní způsob života jeho rodičů, jeho sourodáků, jež tlačí mládež do kalu a hnusu, aniž by se kdo vyskytl, jenž by pozvedl varovný hlas.

Je to v prvé řadě *kouření.* V Karpatské Rusi kouří se všecbecně a to velmi náruživě. Nikdo mladého hocha neb děvče nepokárá, když vidí u něho dýmku nebo cigaro v ústech. Nikdo ho nepoučí, jak je to zdraví škodlivé, nikdo mu to nezakáže. Nebezpečí brzkého kouření pro mladý organism v Karpatské Rusi snad ani vůbec neznají.

Pak je to *kořalka.* Ta nešťastná kořalka! Kořalku pijí všichni: od nemluvněte v kolébce, jemuž se dává jako lék, až po umírajícího, aby se na poslední cestu »posilnil«. Líčení hrůzy alkoholismu v Zolově »Zabijáku« bledne před hrůzami kořalečního moru v Karpatské Rusi. Alkoholism zaviňuje náchylnost k plicním chorobám, zejména k tuberkulose. Tato nemoc také řádí v Karpatské Rusi silou neobyčejnou.

Pak přichází další zlo: *předčasné pohlavní obcování.* Přílišná pohlavní volnost je umožněna hlavně tím, že mládež na »pasovinách« při lesních pracích, při sklizni sena, je po celé týdny, ano i měsíce, ponechána sama sobě, bez dozoru, bez domluvy... Následky toho jsou ovšem neblahé. Děvčata ztrácejí tím všechen pel mládí, lze-li vůbec mládím život jejich nazvati. Velmi často, po objevení se první menstruace, stávají se matkami... Ani doma, ani ve službě neubrání se tomuto osudu.

Ze služby přinášejí si často od maďarského neb židovského panstva další zlo: *pohlavní nemoci.* V nevědomosti a neznalosti nebezpečí rozšiřují pak tento mor.

tuto zkázu svého lidu, své budoucí rodiny, do nekonečna.
Jak bylo zjištěno, a jak jsem se sám přesvědčil, jsou v Karpatské Rusi celé vesnice proniknuty strašlivou nákazou: *příjicí*. Kdo něco takového viděl, nezapomene na to do smrti: Podél polozbořených chalup plouží se děti, plny otravných, hnisajících boláků, krtičnaté, zakrnělé. Dospělí s popelavými tvářemi, vodnatýma očima, se znameními strašlivé nemoci po těle, chodí jako živoucí mrtvoly. Jaká může býti radost v takové obci, jaká může býti radost z takového života?

Jak trpí za těchto poměrů karpatoruská žena a dívka, kdož by to dovedl vylíčit? Od počátku své vyspělosti stává se rok za rokem roditelkou nového, žel, že nepříliš silného a zdravého pokolení. Rodí a dře se . . . Je to život?

V Karpatské Rusi brzy dochází mezi mládeží k sňatku. Namnoze vdávají se děvčata ani ne sedmnáctiletá — osmnáctiletá a mladíci sotva dvacetiletí. Neradostné mládí je vystřídáno nelepším životem.

Nevím, co k těmto řádkům měl bych ještě připsati. Bylo by to příliš mnoho smutného. Tak tedy žije mládež v Karpatské Rusi. Na štěstí ovšem není tomu tak všude. V jižních krajinách Karpatské Rusi žije se o něco lépe. Je tam úrodnější kraj, více škol, lepší životní poměry, ale tam je zase málo Rusů. Tam jsou více Maďaři, Němci, Rumuni. Politujte mládež karpatoruskou! Podejte jí pomocnou ruku!

Bída v Karpatech.

To, co jsem v předešlých kapitolách vylíčil, nedosahuje zdaleka skutecnosti. Holá skutečnost je mnohem, mnohem horší. Ten, kdo přeje si život, bídu lidu karpatoruského poznati a zajde do opuštěných dědinek, zapadlých v divokém pohoří mezi pralesy, do dědinek

kutečně a bez nadsázky odříznutých od světa, ten užasne, ztrne, snad zapláče. Krev v žilách stydne, srdce přestává tlouci, hrdlo se svírá a mráz běží po zádech nad bídou tohoto nešťastného lidu.

Počátkem roku 1920 proskakovaly do veřejnosti skrovné zprávy o bídě v Karpatech a z ní povstalých nemocech. Zprávy budily úžas a soustrast s nešťastným karpatským lidem. Ale všechno to, co jsme se o Karpatské Rusi a o bídě jejího lidu dočítali, bylo jen stínem toho, co karpatský lid ve skutečnosti musil prožíti. Možno si představiti, jaký asi hlad panoval v Karpatské Rusi, v zemi, v níž pěstuje se jen zřídka obilí? V zemi, kde i před válkou za nejúrodnějších let jedl se jenom kukuřičný chléb a pilo »kvasné« (kyselé) mléko? Nejvýše že tu a tam některý gazda z poraženého vepře udil slaninu, kterou si k svému kukuřičnému chlebu přikrajoval.

Ale kdyby to byl chléb kukuřičný, aspoň takový, jaký jsme u nás za války jídali! V Karpatské Rusi však lid mele si kukuřici sám. Používá k tomu primitivních kamenných mlýnků, jakých asi užívali naši pradědové ve středověku. Mouka na tomto mlýnku semletá je hrubá, kouskovitá, a chleba z ní pečený je drolivý, suchý. Každému nezvyklému způsobuje zanícení hrtanu a krvácení dásní. A tento chléb, téměř nestravitelný, se za války a v poslední době po válce ještě více zhoršil různými nestravitelnými přídavky a přísadami, a jiného k jídlu ubohý karpatský lid neměl! Nejvýše trochu brambor a snad tu a tam kousek pytlácky odstřelené zvěře.

Hlad krutý, nelítostný hlad, o jakém si neumíme učiniti ani představy, vkradl se pod střechy nízkých chaloupek rusínských dědin a následek toho byl, že počaly řáditi četné epidemické nemoci. Z nich zejména tyfus vyžádal si nesčetných obětí. Celé kraje byly jím zamořeny. V mnohých dědinách polovice obyvatelů vy-

mřela. Zejména zuřil hlad a s ním spojené nemoci v obcích položených hluboko v karpatských horách, v klínu pralesů, kam nebylo možno dopravovati potraviny a jež v zimě jsou naprosto odloučeny od veškerého ostatního světa. Lékařů bylo málo a bylo také málo i potravin, jež by se hladovějícímu lidu poskytly. V okresích *Ruská Mokrá, Sibinije, Krasno, Šoda, Majdanka, Podpoloksije, Radšivka,* řádil tyfus tak zhoubně, že na 30 procent obyvatelstva vymřelo.

Ještě dnes, kdy epidemie polevila a když přece jen pečlivostí našich úřadů, zejména úsilím některých soucitných českých úředníků, podařilo se bídu karpatského lidu zmírniti a epidemie zdolati, jsou místa, kde tyfus řádí v plné síle. V osadě Turja Polaňa vešel jsem do jedné chýše, v níž celá rodina ležela, stižena tyfem. Obyvatelé a sousedé v okolí v obavě, aby nákaza nebyla přenášena dále, raději ani takovým nešťastníkům neposkytují pomoci. Osud jejich je ovšem hrozný. Nedozví-li se o případu náhodou misse Červeného kříže, která v okresních městech Karpatské Rusi má své filiálky, pak tito nešťastníci vydáni jsou na pospas strašné nemoci. Umírají bez pomoci na svých chudičkých lůžkách, polo hlady, polo nemocí.

Karpatská Rus není však zemí, kde by musil hlad a tyfus řáditi epidemicky. Údolí, jež jsou četná a hojně vodnatá, skýtala by při racionelním vzdělávání půdy jistě bohatou sklizeň, takže karpatský lid nalezl by zde dostatečné obživy. Ale neznalost řádného obhospodařování zaviňuje, že jeden hektar půdy v Karpatské Rusi nepřináší ani tolik užitku, kolik u nás dovede zemědělec vytěžiti na jednom jitru.

Karpatská Rus je velice řídce obydlena, některé župy, na př. marmarošská, čítají sotva 26 obyvatelů na 1 čtvereční kilometr. Bylo by tudíž možno řádným rozdělením půdy a povoláním svědomitých hospodářských

instruktorů učiniti z Karpatské Rusi zemi, která by nejen obyvatelstvo své dobře vyživila, ale jež by také, dík svému velikému minerálnímu a lesnímu bohatství, mohla se státi zemí blahobytu. Maďarská vláda, která měla možnost provésti nutné pozemkové reformy v Karpatské Rusi, tak neučinila. Buď svévolně, aneb z nedbalosti. V letech 1880 provedeno bylo sice jakési dělení půdy, ale tím způsobem, že na každou rodinu dle počtu příslušníků připadl jeden »tölök«, t. j. díl. Od těch dob však poměry valně se změnily a rovněž i rodiny se rozmnožily, takže některý »tölök« musel býti rozdělen až na deset dílů. Z těchto důvodů je nutno sáhnouti v Karpatské Rusi k novým opatřením a provésti nové, řádné rozdělení půdy. Jak je to nezbytno, vysvítá z těchto několika číslic: *Z půdy mají mužici 45%, ačkoliv činí 95% venkovského obyvatelstva.* Zemědělstvím se tito venkované, kteří až do války a někdy ze setrvačnosti i dnes konají služby robotní, neuživí, proto dřevaři chodí na výdělek na žně do Maďarie a stěhují se do Ameriky. *Velkostatkáři činí ze všeho obyvatelstva, žijícího ze zemědělství, 0.02%, mají však 50% orné půdy, středních statkářů bylo 0.06%, měli 5% půdy, kdežto 99.2% malozemědělců mělo jen 45%. Lesy patří státu, církvi, šlechtě.*

Pokud se týče pastvin na »poloninách« a luk, mají tyto gazdové většinou najmuty od »kinštáru«, t. j. od státu. Nájemné je dosti nepatrné, obnáší mnohdy jen několik korun z hektaru, a bylo naší vládou ještě sníženo. Ovšem, toto snížení nemá a nemůže míti významu — jak výše uvedeno — pokud nebude výnos půdy zvýšen. Ovšem nelze spoléhati jenom na půdu. Je nutno zaměstnati také lid jiným způsobem. V Karpatské Rusi je možno zavésti různé druhy průmyslu.

V té příčině byl již učiněn pokus v Turja Remetty, kde stát zřídil jakousi školu na výrobu dřevěných hra-

ček a dřevěného domácího nářadí. Škola ta pro různé překážky, jež jí v cestu kladeny jsou, zejména ztrnulostí a nehybností našich úřadů, nemůže však svůj úkol vykonávati tak, jak by bylo zapotřebí. V Užhorodě je zřízena státní keramická škola, která slibuje toto důležité průmyslové odvětví v Karpatské Rusi rozšířiti a probuditi v lidu ducha tvořivosti. Je vedena nyní dobrými českými odborníky.

Bída karpatského lidu je jistě veliká a bude stále větší a větší, nepoužije-li se všech možných prostředků k tomu, aby všechna přírodní bohatství, jež Karpatská Rus chová, byla plně, racionelně a plánovitě využitkována. Hlavně ovšem přichází v úvahu socialisace půdy. O tom v jiné kapitole.

Dva nepřátelé.

Nejrafinovanější nepřátelé karpatských Rusů jsou *kořalka a Žid.* Konstatuji to výslovně, třeba se vydávám v nebezpečí, že budu označen za antisemitu. Zdá se to býti nekulturní, tak šmahem, hromadně označiti celou jednu národnost za škůdce karpatského lidu, ale po zkušenostech, kterých jsem za svého pobytu v Karpatské Rusi nabyl, z toho, co jsem slyšel, viděl a zkusil, cítím povinnost veřejně to prohlásiti. To, co nepodařilo se maďarské vládě — v karpatském lidu zničiti a udusiti vše lepší, to dokázal Žid se svojí kořalkou. Ovšem, jako vždy i v tomto případě jsou výjimky. Ale tyto výjimky jsou tak zvácné a tak řídké, že lze užíti u nich známého pořekadla: *Vyjímky potvrzují pravidlo.* Přiblížíme-li však k jádru věci, seznáme, že jest to opět jen onen žravý a dravý kapitalism — jehož zde Žid je nositelem — ovšem v jiné formě, jež svou touhou po zisku stává se karpatskému Rusu hlubokým neštěstím, zotročovatelem a vykořisťovatelem.

Stačí projíti jen několik vesnic v Karpatské Rusi a povšimnouti si dobře vzhledu a výstavnosti stavení, aby člověk uhodl, kdo je zde pánem, kdo vládne nad tím lidem, kdo jej drží v poddruží, kdo jej vyssává a kdo jej vykořisťuje. Uvidíte-li ve vsi lepší stavení, zděné, s pěknou pavláčkou, čistě omítnuté, se střechou krytou »eternitem«, břidlou nebo taškami, s pěknou zahrádkou s květinami a ovocnými stromy, pak jed na to můžete vzíti, že to stavení patří Židovi. Potkáte-li na silnici kočár, můžete býti přesvědčeni, že v něm sedí Žid nebo Židovka. Všechen obchod v Karpatské Rusi, až na docela malé, vzácné, nepatrné výjimky leží v rukou Židů. A nejen obchod, také všechny ostatní živnosti.

Ruský gazda neučiní ani krok, aby nebyl *poplatný Židovi*. Žid od něho kupuje dobytek, kukuřici i dříví, jemu prodává vše, co gazda potřebuje, a nejvíce nabízí mu svůj jed, svoji prokletou pálenku, kterou ubíjí v něm nejen všechny duševní vzněty, ale kterou jej degeneruje i jeho potomstvo, a pomocí které vymámí na něm vše, co se jen vymámiti dá. A tak pozvolna rusínská pole, lesy, luka stěhují se do majetku Židova, který stává se tak pánem v dědině, v celém okolí. A při tom Žid ruským lidem velmi opovrhuje.

Ale Žid není jen hospodářským upírem ruského lidu pod Karpaty. Žid byl a je dosud v přední řadě maďarisátorem ve svém okolí a posilovatelem maďarského vlivu. K posouzení stačí na př. výsledek sčítání obyvatelů, provedeného v r. 1890, kdy v *marmarošské župě, měřici 10.355 čtver. km. a majici 268.821 obyvatelů, bylo napočítáno 147.474 Rusů, 41.927 Rumunů, 45.679 Němců, 33.610 Maďarů, 492 Slováků. Počet Maďarů a Němců vypadá však poněkud jinak, uvážime-li, že mezi nimi bylo napočtěno 45.673 Židů.* Stejně tak, ne-li ještě hůř, bylo v jiných župách a městech Karpatské Rusi.

Židé na vesnicích byli a jsou podnes sloupy maďari-

sace. Bez žida v obci nic se nesmělo počíti. On měl hlavní slovo, on měl největší vliv. Jak zabolelo mne srdce, když ve vesničce, zapadlé v karpatských horách, vedle špinavých, rozedraných, polonahých ubohých Rusínek, z nichž bída, hlad a utrpení z daleka zíralo, potkával jsem židovské dcerky, oblečené dle nejnovější pešťské či vídeňské mody v krásných, etaminových šatečkách, bílých punčoškách a střevíčcích, jako by si právě vyšly na promenádu ve vídeňské Kärtnerstrasse neb Andrássyho třídě v Pešti. A lid se těmto židovkám, nafintěným, navoněným a nalíčeným, které svou bídou a nevědomostí ošatil a obohatil, z daleka klaní a je uctivě pozdravuje.

Naskýtá se otázka: jak zlomiti vliv těchto židovských upírů? Odpověď je zde velmi těžká. Jedině, co by pomohlo, je zvýšení duševní úrovně ruského lidu pod Karpaty, vyučiti jej řemeslům, obchodu, a tak pozvolna, ponenáhlu, ale jistě paralysovati židovský vliv a moc.

To ovšem předpokládá starati se úsilovně o rozšíření lidového vzdělání. Ano, v nevědomosti tkví všechna bída ruského lidu pod Karpaty! Je nutno především nevědomost odstraniti. Z osidel židových pak jistě již pomůže si lid sám.

A tak Rusíni, jsouce stále ochuzováni a nemohouce najíti žádného východiště z tohoto svého trudného postavení, už od let opouštějí rodný svůj kraj, a chodí buď za výdělkem do ciziny, aneb se stěhují — do Ameriky. Toto jejich hromadné stěhování, podobající se útěku před hladem a bídou, způsobilo aspoň to, že uherská vláda koncem XIX. století počala uvažovati, jak by se emigrační proud zastavil, a jak by se rusínskému lidu mohlo pomoci. Maďarské vládě ovšem nikterak neběželo o hmotné povznesení slovanského tohoto národa, jako spíše o to, aby neztrácela potřebné poplatníky.

Proto byl vyslán do Karpatské Rusi výborný maďarský ekonom Edmund *Egan*, který měl v Karpatské Rusi zkoumati hospodářské postavení uherských Rusínů a činiti pak návrhy na jeho zlepšení.

O výsledku své inspekce napsal Egan r. 1899 obšírný pamětní spis. A to, co já tvrdím výše o neblahém působení židů mezi karpatským lidem, totéž, ba slovy a doklady ještě příšernějšími, napsal již tehdy prof. Edmund Egan. Aniž bych spis Eganův četl neb znal, došel jsem po seznání poměrů v Karpatské Rusi k témuž závěru. Je to jen důkazem, že slova moje jsou správná a že výtka antisemitismu, kterou by snad po mně někdo chtěl hoditi, není na místě.

Prof. Egan ve svém memorandu ostře vystoupil proti židům, kteří od let 1870, když na Rusi byli utiskováni, valem se hrnuli do ciziny, zejména do Haliče a odtud dále do Uher.* Mezi Rusíny tamními bylo jich odedávna mnoho, ale nebezpečnými stali se teprve od tohoto novodobého přívalu. Jako cizopásníci vrhli se na prosté, naivní obyvatelstvo Karpatské Rusi a lichvářstvím tak je vyssáli, že z něho učinili pravé otroky, pracující jen na své židovské pány. Zmocnili se veškerého hospodářského života. Pachtují skoro všichni »poloniny« a trávníky velkostatků a dávají je pak do podpachtu selskému lidu. Drží ve svých rukou všechny krčmy, kde opíjejí venkovany a tím podrývají jejich morální a hmotnou existenci. I dovoz dříví, obilí a jiných věcí je vesměs v jejich rukou. Sprostředkují při všech obchodech. Prodávají výhradně potraviny, šatstvo, rolnické nářadí, stavební materiál, zkrátka všechno. V každé sebemenší vesnici je jistý počet židů, kteří lenoší a žijí jen z potu Rusů.

* Přednáška prof. dra Kadlece: Karpatská Rus.

O prostý vesnický lid se rozdělili, takže každý žid má své chlopy, jako každý chlop svého žida, bez něhož nemůže nic koupiti ani prodati. A při tom všem vystupuje žid v roli dobrodince své vesnice, dá se od gazdů zadarmo voziti po všech trzích a vyžaduje na nich bezplatnou práci na svých polích. Není ani jediné, sebemenší osady, kde by nebyl usazen aspoň jeden exemplář židovských vydřiduchů. Egan našel v některých rusínských vesnicích pětinu, v jiných čtvrtinu neb dokonce i třetinu židů! Jsou to vesměs lidé líní, zahálčiví, myslící jen na to, jak by napálili rusínského chlopa. Mezi sebou jsou tak dokonale organisováni, že rusínský lid nemá prostředků, jimiž by se vyrval z jejich spárů. Nikdo nesmí se odvážiti, aby je udal úřadům, anebo aby chtěl jakýmkoli způsobem paralysovati jejich lichvářství a zejména emancipovati místní lid od jejich nadvlády. V takových případech vypalují židé nepohodlné sobě jednotlivce, ba nelekají se ani horších věcí.

To uvádí maďarský ekonom Edmund *Egan*. K tomu netřeba slov. Takovéto neomezené řádění židů v Karpatské Rusi bylo ovšem možno za Maďarska. Neboť židé dovedli si osedlati úřady a jsouce Maďarony, měli od úřadů přáno. Dnes, kdy Karpatská Rus je nám do správy svěřena, je naší povinností karpatské Rusy před židem a pálenkou ochrániti. Ti dva nepřátelé karpatoruského lidu nutno odstraniti, vliv jejich paralysovati. To znamenalo by pro karpatoruský lid nejen ulehčení, ale pravé vysvobození. Máme za povinnost k tomu pracovati.

Školství.

Skutečného, řádného, v evropském slova smyslu myšleného školství Karpatská Rus nikdy neměla a dosud nemá. Zatím co na Slovensku naše vláda s intensivní horlivostí zřídila sta a sta škol a různých učilišť, v Kar-

patské Rusi je školství téměř na témže stupni, jako za dob Maďarů. Rozdíl je pouze v tom, že místo maďarsky vyučuje se na školách rusínsky. Za »*profesory*« — jak karpatští Rusové učitele nazývají — povoláváni jsou nyní ponejvíce Ukrajinci, jimž sice nelze upříti dobrou snahu a vůli, ale výsledky dosud jsou ubohé.

Příčina toho vězí v úžasné nevědomosti karpatského lidu. Nechápe ještě význam a potřebu školního vzdělání a považuje školu za místo, kde děti jen zahálí a nuceny jsou k nečinnosti. Vybídne-li »profesor« gazdu, aby posílal svého synka do školy, zní pravidelně odpověď: »*Můj děd nebyl popem, můj táta nebyl popem, rovněž ani já nebyl popem — tedy i můj synek nemusí znát psát ani číst, nebude také popem!*«

Ovšem největší vinu lze opět svalovati na bývalou maďarskou vládu. Zločin její po této stránce je neodpustitelný. Právě ve školství ukázala se největší ubohost postavení Karpatských Rusů. Ještě před rokem 1867, než došlo k dualisování Rakouska, Maďaři trpěli menší počet rusínských škol. Jakmile však došlo k dualisaci, Maďaři jen krátký čas trpěli ve školství národní jazyky. Při tom rapidně byly zrušovány rusínské národní školy a nahražovány školami maďarskými nebo utrakvistickými. Roku 1871 byla dosud ještě část škol v Karpatské Rusi s vyučovacím jazykem ruským, avšak během dvou let převrátil se tlakem maďarisace poměr ten tak, že ruské školy byly v mizivé menšině. Rapidně jich stále ubývalo, až v prvém roce světové války bylo jich pouze 18. I tento nepatrný počet rusínských škol byl trnem v oku maďarského Molocha. Podle udání uherského ústředního statistického úřadu, vydaného v Budapešti r. 1918, *nebylo v r. 1914—1915 v Uhrách ani jediné státní nebo obecné školy rusínské!*

A jak mnohé ty »školy« před válkou vypadaly, o tom

je žalno psáti. Byl mi sdělován následující případ z obce Likičaru, jak tam vypadala škola za maďarské vlády: Maďarský učitel objížděl několik obcí a vyučoval v židově krčmě, v sousedství sudů s pálenkou. Když vešel do této »školy«, zvoněním sezval školní mládež v místě, z níž ovšem dostavila se pouze ta, jež nebyla právě na pastvě, anebo které se právě chtělo. Vyučování započalo. Co učil a jak učil, o to se nikdo nestaral. Pan »profesor« však pomaloučku přihýbal si z kalíšku židovy kořalky tak dlouho, až nebyl mocen slova, a pak teprve nastal konec vyučování. Děti se rozeběhly a pana »profesora«, do němoty zpitého, soucitný gazda odvezl do sousední obce. Vystřízlivěl-li cestou, bylo dobře, zahájil znovu vyučování. Nevystřízlivěl-li, vyspal se kdesi v chalupě, načež odebral se zase o vesnici dále.

Při takovémto způsobu vyučování a při takovémto školství, ovšem nejen že vzdělání se nešířilo, ale i návštěva školní čím dále tím více klesala. Karpatští Rusové ovšem uchránili tím poněkud svoji národnost před úplným pomaďarštěním, ale na druhé straně utrpěli nesmírné ztráty kulturní. A tak rok od roku upadali hlouběji a hlouběji do propasti mravní bídy a nevědomosti, a maďarská hegemonie triumfovala. Povznésti karpatský lid kulturně, dáti mu náležité školství, zavésti nucenou návštěvu školy, toť nezbytné požadavky, má-li v Karpatské Rusi někdy býti lépe.

Zde musí ukázat dobrou vůli československá vláda. Ale brzo! Co dosud ve školství v Karpatské Rusi bylo učiněno, je mizivě málo proti naléhavé potřebě a nezbytnosti řádného školství. Nyní, když školství na Slovensku bylo vybudováno, měly by se povolané úřady ve srozumění s guvernérstvím Karpatské Rusi obrátiti sem, v tento zapomenutý kraj.

Otroctví XX. století.

V Karpatské Rusi až do poslední doby panovala robota, zvaná »rokovina« a »kobylina«. To znamenalo, že lid musil každoročně odpracovati několik dnů na statcích, náležejících šlechtě nebo církvi, případně byl povinen odváděti určité množství viktualií nebo dříví. »Rokovina« a »kobylina« byla z usnesení Národního shromáždění československého zrušena.

Nicméně státní orgány nemají té moci ani té síly, aby provádění roboty zamezily. Faráři, tak jako všude, kde lid je nevědomý, těší se neobyčejné úctě a autoritě. A farářů je tam mnohem více než kdekoli jinde. Téměř v každé větší obci jsou tři modlitebny nebo kostely. A ovšem k nim také tři faráři. V Karpatské Rusi je totiž troje náboženství: *pravoslavné, evangelické a římskokatolické*, nepočítaje židy, kteří rovněž mají své synagogy a své rabíny.

Tedy těmto všem kněžím je lid povinen »rokovinou« a poplatností. Prokazovanou jim úctu dovedou kněží využíti arciť ve svůj prospěch, a nedbajíce nikterak rozhodnutí zákona, snaží se »rokovinu« udržeti v nezmenčené míře. Ale nejen to: Nutno tu uvésti a co nejdůrazněji konstatovati, že »rokovinu« vlastně provádí zde také stát, přes všechna ustanovení a zákony. *Ještě dnes ze státních lesů odvádí se ročně každému faráři 80 až 120 metrů palivového dříví. Jeho pomocníku (ďáčkovi) 40 až 60 metrů dříví.* Množství odváděného dříví odhaduje se dle polohy farnosti. Je-li fara položena výše v horách, je dávka větší anebo naopak. Dokonce dle různých ze starších dob zděděných ustanovení je stát povinen dodávati farářům dříví na případné stavební opravy far, kostelů, ano i hospodářských stavení farářových.

Pole a luka, která faráři dávána jsou k užívání, farář sám neobdělává. Dává je do »arendy« (pachtu) na polovic, což v tamějších zvycích znamená, že polovici úrody ponechává si farář, a polovice zůstává tomu, kdo luka a pole obdělává, osévá a orá. Je to vlastně zase jistý způsob nevolnictví, neboť farář tak zdarma, beze vší práce a starostí, má vše, co potřebuje. Jak vidno, podléhá v Karpatské Rusi »rokovině« nejen lid, ale i stát. A při tom faráři věrně, ještě dnes, obstarávají službu Maďarům a Maďaronům. Tak jako židé, s nimiž se dobře snášejí, byli a jsou namnoze ještě dnes hlavními sloupy a oporami maďarisace v Karpatské Rusi.

Zrušení »rokoviny« nestačí tudíž jen na papíře. Je třeba provésti je také ve skutečnosti a to bez ohledu na odpor farářů a majitelů panství. Otročina a povinná robota v našem státě existovati nesmí.

Bohatství země.

Dle toho, co jsem o Karpatské Rusi napsal, nabyl čtenář jistě dojmu, že Karpatská Rus je pustinou, smutnější než sibiřské tundry. Vymaní se mu na mysli země hornatá, zalesněná, neúrodná, chudá, plná hladu, bídy, nedostatku. Ale není tomu tak. Jen lid je ubohý a bídný. Země sama je dosti bohatá, aby nejen uživila své obyvatele, ale ještě mohla velkou část svého bohatství poskytnouti zemím okolním.

Jen jaké ohromné miliardové hodnoty uloženy jsou v lesích karpatoruských! To se musí viděti, aby člověk posoudil a uvážil, co je to za přírodní poklad! Nepřehledné, nekonečné lesy s mohutnými bukovými, jasanovými a dubovými stromy pokrývají tři čtvrtiny veškeré půdy Karpatské Rusi. Co vrch, co hora — to les! A jaké jsou to lesy! Nikoli jako u nás, se stromky útlými a nízkými, nýbrž s velikány ohromných rozměrů,

jejich kmeny při zemi dosahují až dva metry šíře v průměru.

Je to bohatství nevyčerpatelné a neocenitelné, ale má jednu chybu: *je to bohatství, jehož za dnešní doby nelze zhodnotit.* Zhodnotiti je, využíti, toť znamenalo by ohromným nákladem upraviti silnice do lesů, zříditi železnice, zregulovati řeky, neboť lesy po většině leží v nepřístupných končinách, daleko od vší komunikace, a doprava dříví do měst, ke dráze a k vodě, je téměř nemožná. Lesy, kteréž byly v dosahu komunikace, jsou vyplundrovány maďarskou vládou, židovskými nájemci, maďarskými a německými šlechtici a firmami, jimž maďarská vláda téměř za babku kácení lesů pronajímala.

Aby čtenář mohl si učiniti představu, jakým způsobem řádilo se v karpatských lesích s tímto vzácným majetkem, uvádím jeden důkaz: Velký, rozlehlý les, zvaný »*Černa Hclova*«, byl dán maďarskou vládou v plen pešťské bance firmy Bartling, a *tato platila za 1 kubický metr poraženého dřeva maďarskému státu 85 haléřů!! Smlouva s touto firmou je uzavřena až do roku 1921!* Veškeré závazky k této firmě musila přejmouti — nechápu, z jakých příčin — naše vláda! Škody v lesích firmou Bartling způsobené jdou do milionů. A nelze jich ani odhadnouti. A podobně dělo se i v jiných případech. *Za několik let pokáceno 2400 jiter nejkrásnějšího lesa, a paseka ponechána jako holá pustina neosázena.*

Ve válce zejména plundrování karpatských lesů dělo se v míře neobyčejné. Bylo dříví potřeba na různé vojenské účely, a tu se bralo, kde se dalo. A tak všechno to bohatství, kteréž bylo možno využíti, je využito. Lesy jsou zničeny a jen uvnitř hor, daleko od silnic, měst a nádraží, dřímají ve svém staletém klidu pralesy, čekajíce na ruce, které by je probraly, promýtily.

Druhé bohatství karpatské Rusi leží v jejich horninách. Tak na př. pohoří »Radvanec« složeno je celé

z jemné černé žuly, hodící se výborně na výrobky kamenické a sochařské a plně nahražující draze placenou a k nám dováženou tak zv. »švédskou žulu«. Pohoří to táhne se podél celého levého břehu řeky Uže. V župě užhorodské nacházejí se celé skály složené z »opálového kamene«. Je to kámen temně žlutého jantarového zbarvení, skelného vzhledu, a dal by se výborně použíti na místo skla k imitaci drahokamů a k výrobě různých bijouterií, po případě uměleckých předmětů. V téže župě ve velkém množství nachází se kaolin, dále vápenec, výborný na cement, na saturační účely pro cukrovary. Rovněž břidla, pěkného modrého zbarvení, nachází se zde v celých ohromných vrstvách.

Karpatská Rus je bohata i různými rudami. Nachází se zde stříbro, zlato, měď, olovo, a to u *Borši, Kapole-Poljany* a *Budfalu.* Na dvou místech nachází se též kamenné uhlí. U *Stavné* a *Ĺuhu* prýští ze země petrolejová nafta, kterouž lidé sbírají, primitivním způsobem čistí a jí svítí. V okresu *Buřinič* nacházejí se dosud nezužitkované a neznámé minerální prameny neobyčejné síly a léčivosti. V okresu užhorodském jsou prameny sirnaté. Pokud bylo možno zjistiti, *nalézá se v Karpatské Rusi na 80 pramenů nejrůznějších minerálních vod.* Počet ten ovšem bude mnohem větší, neboť velká část pramenů je vůbec neznáma a mnohé se vůbec za minerální vody nepovažují, t. j. zůstávají nepovšimnuty, ačkoli chemickým rozborem zjistilo by se v nich značné procento léčivých solí, železitých látek a pod. Mnohé by předčily svou jakostí, příjemnou chutí, léčivostí, bohatým obsahem minerálním, i ty tak zv. světoznámé, zaplacenou novinářskou reklamou až do nemožnosti vychválené vody.

Ale všechno toto bohatství země bledne, považíme-li, že Karpatská Rus chová v sobě něco nesmírně cenného. Tak cenného, že to lze přirovnati jen k zlatodolům:

jsou to velké solné doly v Akně Szlatině v marmarošské župě.

Třeba že bohatstvím ložisek nevyrovnají se světoznámým solným dolům věličským, krásou svojí je předčí. Stačí nejen krýti veškerou spotřebu soli naší republiky, ale možno též velkou část dobyté soli vyvážeti. A v tom spočívá jejich cena. Žel, že největší a nejvydatnější důl v Akně Szlatině, zvaný »*Kunikunda*«, zanedbáním ve válečných letech byl zaplaven a propadl se. Ve skladištích těchto našich solných dolů je tou dobou 2300 vagonů čištěné soli, která čeká jen na transport.

Všechno to bohatství je dosud neoceněno a čeká teprve na svého zužitkovatele. A konečně hluboké, snad téměř ještě neprobadané karpatské lesy, skýtají hojnost zvěře všeho druhu, od medvěda a vysoké počínaje, až do vlka, divoké kočky, rysa a zajíce. Hojným pytlačením, které zejména v poslední době se rozšířilo, trpí sice zvířena velmi citelně, nicméně lze ještě mnoho zachrániti řádným dohledem a případným přikrmováním zvěře v zimě, a péčí o její rozmnožení.

A vody karpatských bystřin a řek chovají v sobě tolik ryb, že kdybych o tom vyprávěl podrobněji našim rybářům, chvěly by se jim rozčilením udice v rukou. A kolik energie a hybné síly jest skryto v těchto vodách, bystře tekoucích s horských výšin a tvořících nesčetné peřeje a kaskády! Co vše dalo by se hnáti touto nejlacinější přírodní silou! Mnoholi továren, elektráren, mlýnů a podniků všeho druhu, bez nejmenší spotřeby uhlí, dalo by se zde snadno zříditi? A zejména mám na mysli továrny dřevoobráběcí.

Hojnost materiálu v místě, dobrého a levného, levná hybná síla, která se přímo sama nabízí, tím by byla existence těchto závodů zajištěna. Dále dostatek dobytka a snadná možnost jeho chovu umožnila by také zřízení mlékáren, sýráren a podobných podniků, takže by

ruský lid svůj dobytek lépe než dosud mohl využitkovati. Rovněž i přádelny vlny nalezly by zde dosti zaměstnání, při snadné možnosti zavésti ve velkých rozměrech také chov ovcí. A což papírny? Závody kamenické? Výroba acetynu, celulosy, pálení dřevěného uhlí, ve větších rozměrech a způsobem modernějším?

Toť jen zběžně a stručně vypočítávám, co vše bylo by možno v Karpatské Rusi zavésti, bez velkých investic se zajištěnou prosperitou.

Nelze tudíž mluvit, že by Karpatská Rus byla zemí bídy a hladu. Pravda — nyní je tam hlad, lid žije nad pomyšlení bídně, ale to není vinou země, nýbrž vinou poměrů a těch, kdož tuto zemi a tento lid do neštěstí uvrhli. Tu zemi čeká ještě skvělá budoucnost.

Brána na Východ.

To, co jsem dosud o Karpatské Rusi napsal, podává obraz nejvýš neutěšený. V zemi sice uloženy jsou velké poklady, ale následkem nedbalosti a zúmyslnosti maďarské vlády je země tak kulturně a hospodářsky zanedbána, že stojí téměř na nižším stupni než pustá Albanie. Nicméně proto přece není ještě vše ztraceno. Rusínský lid pod Karpaty možno, když ne již v této generaci, tedy jistě v generaci příští kulturně povznésti, nám přiblížiti, a zejména je možno všechny hospodářské poklady, které jak ve svém lůně, tak na povrchu země tato chová, otevříti a využíti k prospěchu lidu, k dosažení blahobytu, k zamezení hladu a bídy. V tom spočívá veliký význam Karpatské Rusi.

Ale to není vše. Když jsem Karpatskou Rus prošel a potom rozevřel před sebou mapu Evropy a zahleděl se na položení naší republiky a na její nejvýchodnější cíp — Karpatskou Rus, rázem — jako bleskem — rozsvítilo se mi v hlavě: Řekl jsem si: »*Hle, brána na Vý-*

chod!« Je naším mostem k Rusku, od něhož nejen my, ale proletariát celého světa očekává svoji spásu. Pro nás však má ještě zvláštní vyjímečný význam: *Od západu se odvracíme, poněvadž nás zklamal, kam jinam obrátiti se, než na východ, do Ruska?* Karpatská Rus nám tam ukazuje.

Píšeme a říkáme, že hospodářská spása naší republiky leží na východě a že tudíž celá orientace naší politiky a všechno naše hospodářské i kulturní počínání musí se orientovati na východ. A hle! Karpatská Rus, ta bude tou branou, tou zlatou silnicí, tím mostem, který spojovati bude naši republiku s velikým, mocným naším budoucím přítelem — Ruskem!

Jsem jist — a nebudu jistě špatným prorokem — odvážím-li se tvrditi, že když by se nám podařilo Karpatskou Rus zvelebiti, že by tepna našeho obchodu, hospodářského života a celé hospodářské struktury našeho státu odstěhovala se do Karpatské Rusi. Jak jsem již v minulých kapitolách vylíčil, Karpatská Rus poskytuje všechny potřebné a nutné podmínky hospodářského vývoje.

To je pro nás Karpatská Rus, tak na ni musíme pohlížeti, tak ji musíme oceňovati. Dnes ovšem je to země ubohá, nešťastná, s nešťastným lidem. Musíme také přiznati, že Karpatská Rus je dnes zemí pasivní a finanční obtíží republiky. Republika vydržuje v Karpatské Rusi ohromnými obětmi nákladnou administrativu, aniž by do státní pokladny na její hražení plynul jediný haléř.

Pevně však doufám, že při dobré vůli, při rozumném státním hospodaření v Karpatské Rusi a zejména nepromešká-li se ničeho, co by přispělo ke kulturnímu a hospodářskému povznesení karpatského lidu, v nedlouhé době nejen že všechny náklady, jež republika byla nucena na Karpatskou Rus vynaložiti, se vynahradí, ale

Karpatská Rus sama stane se zemí blahobytu, zemí průmyslu, obchodu, s lidem šťastným, spějícím k nové, lepší, krásnější budoucnosti svého národa.

Pro nás pak stane se otevřenou branou, skrze niž, ku vzájemné dohodě, podávati si budeme ruce s velikou, mocnou a podivuhodnou mátuškou Rusí.

Hle — toť Karpatská Rus! Toť její přítomnost — toť její budoucnost!

Co dělat?

Psáti podrobněji o sociálních poměrech v Karpatské Rusi bylo by skoro zbytečné. Z podaného mnou vylíčení jistě že každý čtenář utvořil si dostatečný obraz. Naskýtá se však otázka: *Co dělat a jak pomoci tomuto nešťastnému lidu?* Odpověď jasně vysvítne, povšimneme-li si pozorně rozdělení půdy, jak uvedeno v kapitole »Bída v Karpatech«. Mužíci tvoří 95% obyvatel a vlastní pouze 45% půdy! Půda je rozdrobena na tak malé parcely, že nijak nestačí k výživě obyvatelstva, a to tím méně, že není řádným způsobem obdělávána. Zbylou půdu zaujímají státní, selské a šlechtické lesy.

V přední řadě ovšem bylo by nutno všechnu volnou půdu obdělati a vytvořiti z ní půdu plodnou. Této půdy je dosti. Nachází se v údolích při potocích, mezi lesy, a stačilo by jen postaviti prostou silnici, vymýtiti keře, zorati ji a byla by zde půda, která by jistě při jen trochu bedlivém hospodaření dobře rodila. Pak také bylo by nutno změniti celý způsob hospodaření karpatského Rusa. Dnešní jeho hospodářství spočívá jen a pouze v chovu dobytka. Tím země se ochuzuje a gazda ničeho nezískává. Méně dobytka a více polí, muselo by býti heslem budoucích let.

Tím vším ovšem by se Karpatské Rusi nepomohlo. Dovoluji si tvrditi, že budoucnost Karpatské Rusi není

v jejím zemědělství, nýbrž v průmyslu. K tomu je nutno obrátiti pozornost těch, kdož Karpatskou Rus spravují a kdož měli by dobrou vůli zemi i lidu pomoci.

Odvažuji se říci, že v budoucnosti Karpatské Rusi leží také kus budoucnosti Československé republiky. Je skutečně co litovati, že nevěnuje se této zemi dostatečná pozornost. Jednou tato dosud u nás neznámá pevnina bude hráti v hospodářském životě našeho státu úlohu důležitou. Tu ovšem padá v přední řadě na váhu její poloha, tvořící hluboký zásek do evropského východu. Avšak Karpatská Rus tak, jak dnes je, se svým zaostalým lidem, se svým slabým průmyslem, se svými nedostatečnými drahami, bez řádných cest a silnic, nemůže tomuto velikému účelu sloužiti. *Karpatskou Rus bude nutno teprve vybudovati.*

Užívám schválně tohoto slova: *vybudovati,* neboť co jsem za své návštěvy letošního roku v Karpatské Rusi viděl, snad je vše možné, jen ne země se spořádanou administrativou, se spořádanými poměry. *Karpatskou Rus bude nutno hospodářsky obnoviti.* Bude také nutno všechny poklady a bohatství, jež Karpatská Rus na svém povrchu i ve svém nitru chová, řádně využíti ve prospěch státu a pro blahobyt lidu. Celá produkce země a obchodu musí přijíti do rukou lidu. A konečně bude také třeba *provésti v Karpatské Rusi pozemkovou a držebnostní reformu,* neboť dnešní držebnostní stav půdy je jednou z hlavních příčin hospodářského úpadku Karpatské Rusi. Otázka ta musí býti řešena co nejdříve a to jistým, byť třeba i pro určité kruhy nepříjemným a bolestným způsobem. Zemědělec musí dostati tolik půdy, aby jej mohla uživiti. Musí se naučiti vzdělávati ji, aby mu vynesla, co on potřebuje a rovněž tak musí se také ve státní ruce zachytiti pokud možno všechna půda lesní. Jen tak bude možno, aby půda v celé zemi byla převedena k řádné produkci.

Bude také nutno — proto, aby bohatství země mohlo býti využitkováno produktivně — zbudovati v Karpatské Rusi silný průmysl. Podmínky pro něj jsou příznivější než kdekoli jinde. Zejména průmysl dřevařský, kamenický a papírnický, nalezly by zde vhodné pole k svému rozvoji. Nesmírné hluboké lesy karpatské poskytují nadbytek dřeva pro všechna možná odvětví lidského průmyslu. Množství hornin, zpracovatelného kamene a rud zaručují i v tomto směru průmyslu příznivé vyhlídky.

Toť ovšem jen tak zběžně načrtnuto, co by mohlo vésti k hospodářskému obrození země. Aby však se tak státi mohlo a zejména, aby Karpatská Rus stala se skutečně branou na Východ, naším mostem a pojítkem s velikým budoucím a silným Ruskem, musí v přední řadě věnována býti pozornost správné železniční politice v Karpatské Rusi. V Karpatské Rusi je železnic velmi málo. Hlavní tratí je železnice *Čop—Beregszász—Marmarošská Sihoť—Jassiné*, v délce 227 km. Z Čopu na Marmarošskou Sihoť je tato trať vybudována jako rychlíková. Z Čopu podél západních hranic Karpatské Rusi odbočuje dráha do *Velké Berezné* a odtud do *průsmyku Užeckého* do Haliče, dlouhá 62 km. Druhá důležitá dráha je trať *Batyu—Lawoczné*, která má připojení na *Stryj* a *Lvov*. Je to trať rychlíková v délce 107 km. Všecky ostatní dráhy jsou lokální. Celkem v Karpatské Rusi je na 600 km drah, z nichž 260 km rychlíkových.

Tepna Karpatské Rusi je ovšem dráha *Čop—Sihoť*, která probíhá podél řeky Tiszy. Pro vnitřní Karpatskou Rus, zejména území severně položená, nemá však velkého významu. Její význam je také snížen tím, že je položena při samé hranici.

Z toho je zřejmo, že bude nutno vybudovati novou, velkou trať, probíhající středem Karpatské Rusi, kteráž by směřovala do Jassiné. Tím spojeny by byly všechny

dosavadní příčné trati karpatoruské, takže by lokální dráhy staly se pak drahami spojovacími a přibylo by jim velmi na jejich významu.

Inženýr Al. Hora, který ve svém spisku »*Organisace státní správy v Podkarpatské Rusi*« o této otázce se zmiňuje, navrhuje trať takto:

Z Jasiné údolím horní Černé Tiszy ku pramenu téže, podejíti sedla Okoly tunelem, dále údolím potoka Turbat po Královo Pole (Királymezö), pak přes Ruskou a Německou Mokrou na Sinijvin a Volové (Ökörmezö) a odtud na Ripinye a Volovec, stanici již od Beskydu, na dráze Batyu—Lawoczne. Výškové rozdíly této trati nečinily by zvláštních obtíží stavebních nebo dopravních, ač by dráha ta byla spíše rázu dráhy horské. Nádraží v Jasiné má výšku asi 655 m, Okolu bylo by možno podejíti ve výšce asi 750 m, Brusztura má 672 m, rozvodí Terešvy a Treblje, které nutno podejíti tunelem, má asi 942 m, a tunel měl by asi 700 m. Zato Volové má jen 432 m a byl by tedy tento díl co do překonání výšek nejobtížnější. Ale při délce trati asi 40 km není tento rozdíl výšek překážkou nepřekonatelnou.

Souhlasím úplně s p. inž. Horou. Dráha takto postavená otvírala by cestu neoceněnému dosud bohatství lesnímu a dosud neodkrytým pokladům karpatských hor. Soustředila by odvoz dříví z plochy asi 3000 čtverečních kilometrů, což značí asi 200 až 300.000 kubických metrů dříví ročně. *Jižní pak dráha mohla by býti přebudována na trať černomořskou. Spojovala by nás s Černým mořem, s Rumunskem a s Ruskem.* Kromě této dráhy ovšem bylo by nezbytno postaviti ještě několik tratí dalších a pak větší počet řádných, pevných silnic. V horách pro dopravu dříví, kamene a pod. stačilo by vybudovati dráhy úzkokolejné.

Nechci říci, že by snad Karpatská Rus byla zemí budoucnosti, ale uvážíme-li její položení, položení celého

našeho státu, jeho hospodářské zájmy, musím opět a znovu zdůrazniti, že připojením Karpatské Rusi k našemu státu získali jsme pro nás území velikého významu. Nevím z jakých příčin a čí vinou, avšak dosavadní poměry a dosavadní správa Karpatské Rusi nenasvědčuje tomu, že by tento význam země byl chápán a oceněn. Myslím však, že děje se tak spíše z neznalosti země. Vždyť u nás stále ještě mnoho lidí si zaměňuje Karpatskou Rus se Slovenskem a přece Karpatská Rus a Slovensko — jak jsem již podotkl — jsou země naprosto rozdílné.

To se ovšem musí změniti. Karpatskou Rus nutno řádně poznati a zejména naše rozhodující kruhy by se měly o Karpatské Rusi náležitě a řádně informovati. Pak snad nestalo by se to, co se vinou našich úřadů v Karpatské Rusi děje a nestalo by se také to, že z neznalosti poměrů lidu a země vydávají se nařízení a činí se opatření, která nemohou býti prováděna, která u karpatských Rusů budí jen rozhořčení a nenávist k Čechům, jež již tak dost je živena Maďary, Maďarony a židy! Lidu musí se vyjíti vstříc, musí se znáti jeho potřeby, jeho nedostatky, aby nedůvěřivost jeho vůči všem zaváděným novotám byla odvrácena.

To, co jsem zde jen v hrubých rysech vylíčil o Karpatské Rusi, jest ovšem jen letmý náčrtek, mající za úkol na tuto zemi veliké bídy, velikého bohatství, na zemi zapomenutou a přece velevýznamnou upozorniti. A hlavně přál bych si, aby mých řádků povšimnuto bylo na místech rozhodujících. A rovněž bych si přál, aby do Karpatské Rusi se více cestovalo. Ona poskytne nejen návštěvníku řadu turistických dojmů, ale také — a to je hlavní — seznámí jej s malou, ale pozoruhodnou a v hlubokém neštěstí postavenou větví slovanského kmene, a seznámí jej se zemí v každém směru obdivuhodnou. Karpatská Rus: toť půl Orientu a půl Ruska.

Náš stát převzal na sebe povinnost Karpatské Rusi pomoci. To nám ukládá úkoly velmi značné, zejména v prvých dobách. Karpatské Rusi pomoci musíme. Musíme se postarati o její hospodářské zvelebení, o kulturní povznesení jejího lidu, neboť znovu a opět zdůrazňuji: *je to naše brána na Východ!*

